

Nr 4-5 2015 • juli - oktober

pris 90 kronor

É Romani Glinda

Den romska spegeln

FredTaikon
guidar på Tanto

4 romska lägerplatser
har fått en skylt

Den romska ledaren

Kära läsare. I somras talade politikerna om att förbjuda högerextremistiska eller nazistiska grupperingar att demonstrera. Sveriges politiker blev störda under almedagarna av Nordiska motståndsrörelsens, NMR:s, närvaro. Morgan Johansson gick ut med att "Nu får det vara nog när det gäller den här typen av aktiviteter".

"De utgör nu", säger justitieministern till Ekot, "ett allvarligt hot mot enskilda människor, så det här måste vi vidta mer kraftfulla åtgärder mot, för att få stopp på".

Ja hot och störande demonstrationer kom politikerna närmare än vanligt. Det blev en ögonöppnare för de olika partierna som alla har uttalat ett medhåll i frågan om att förbjuda nazistiska organisationer.

Dessa ögon har alltid varit öppna hos oss romer och judar. Vi har alltid varit vaksamma då nazisternas fula trycken gör sig synliga och hörbara, men vilka myndigheter och politiker har lyssnat då VI har önskat ett förbud mot nazistiska och andra extremistgrupperingar när de har demonstrerat.

NMR har vuxit i sina vita skjortor och tar mer plats än tidigare. Under förra och förrförra årets bokmässa i Göteborg var protesterna stora. Många klagade över att polisen givit dem tillstånd att deras demonstrationståg skulle gå utanför mässan. Man talade om yttrandefriheten och yttrandefriheten i det här fallet kostar samhället pengar. Trots polisens farhågor om oroligheter under demonstrationen hade man tillstyrkt ett tillstånd och samtidigt börjat förbereda sig för våld. Man byggde ut häktet och tryckte upp flygblad och rekryterade extra personal.

Så frågan är: Ska det vara tillåtet med odemokratiska organisationer som enbart vill störa den allmänna ordningen och skapa kaos i en förhoppning om att det ska leda en värld som de vill ha, en värld där fruktan styr och de svaga går

under? Är det som polisen säger att de måste ge tillstånd enligt lagar och förordningar?

Diskussionerna om hur man kan få stopp på nazistiska och rasistiska organisationer har tidigare strandat på grundlagens skydd av förenings- och yttrandefriheten men nu tror sig regeringen alltså ha hittat en lösning som sträcker sig utanför lagstiftningen om hets mot folkgrupp.

Regeringen planerar nu att tillsätta en utredning som ska ta fram ett lagförslag som skulle kunna bli verklighet år 2020.

Snart är det den 27 januari igen och Minnesdagen för Förintelsens offer kommer att manifesteras på en rad platser runt om i Sverige. Hur kommer det att gå med alla dessa rasistiska och nazistiska organisationer som vuxit som giftiga svampar?

Moderaterna har lagt ett förslag om att förbjuda våldsbejakande organisationer och det ser ut som om alla partier, utom C, är beredda på att hoppa på tåget, även SD.

Hur det slutar får vi se, men en sak är säker. Det finns mycket polisen kan göra när det gäller tillstånden till demonstration. Kanske är det dags att flytta tillståndsproccessen från polisen till kommunerna.

I skrivande stund har EU-parlamentet antagit resolutionen om det ökande nyfascistiska våldet i Europa. Resolutionen fördömer tydligt nyfascistiska och nynazistiska organisationers terroristattacker, mord, våldsamma fysiska attacker, hatpropaganda och demonstrationer i de olika medlemsstaterna och uppmanar EU-kommissionen och medlemsstaterna att bekämpa hatpropaganda och hatbrott aktivt. Det är första gången sedan 1999 som EU-parlamentet har antagit en resolution om detta ämne.

Det tycker vi låter lovande.

Fred Taikon

É Romani Glinda

Egnahemsvägen 58
141 37 Huddinge

Telefon:

+46 (0)8-779 40 31
+46 (0)70-712 39 91

E-mail: info@romaniglinda.se

Webadress: www.romaniglinda.se

Postgiro: 19 54 82-5

Ansvarig utgivare

och chefredaktör: Fred Taikon

Redaktion:

Rosario Ali Taikon, Bengt O Björklund,
Veronika Portik, Mia Taikon och Gertrude Nilsson Björklund

Tipsa oss

Vi tar gärna emot material till tidningen, samt tips om olika evenemang på samtliga romanédialekter, antingen via vanlig post eller via e-posten: mia@romaniglinda.se

---

Vår bidragsgivare
Statens Kulturråd

Tryck: Carlshamns tryckeri

ISSN 1651-3258

Missa inte!

8 Yagori-festivalen.

20 Bakroutställningen med Ulf Lundkvist, Fred Taikon och Bengt O Björklund

28 Fred Taikon vid de nya skyltarna som marker ut gamla romsa läger.

16 Roma Armee på Dramaten locka många romer till föreställningen.

I detta nummer kan du läsa om

DEBATT

4 **Lennart Rhodin** skriver om synen på fattigdom och de hemlösa romerna.

ÉRG TAR EN LATTE MED

5 **Diana Bogelund**, romsk-förkämpe som arbetar på RIKC.

EN RESA I RUMÄNIEN

6 **Lena Israel** har varit i Rumänien på konferens.

BALUNS I OSLO

8 **ÉRG** har varit på Yagorifestivalen

ROMSKA TJEJER KAN

11 **Marcela Kovacsova** berättar om serien på tv och musikalen som kommer.

RE.ORIEN MED DOMINO

12 **Romafestival** på Kulturhuset i Stockholm.

ROMA ARMEE

16 **En teaterföreställning** bortom det vanliga på Dramaten i Stockholm.

SPRÅKRÅDET

18 **Årets språkkonferens** har gått av stapeln.

BAKRO

20 **Utställningen om Bakro** har varit på Multikulturellt centrum i Fittja.

JOBBAR MED BARNEN

26 **Gunilla Lundgren** jobbar vidare med barnen i Rinkeby.

MALMÖREDAKTIONEN

24 **Om vad** nsom händer i Malmö och vad sos väntar under hösten

ROMSKA KULTURDAGAR

30 **Årets kulturdagar** har gått av stapeln. Den första dagen var det invigning av de nya skyltarna vid romska boplatser

DEMOKRATI-AMBASSADÖRER

33 **Tre demokratiambassadörer** ska arbeta i regeringens kommitté Demokratin 100 år.

VI ÄR ROMER

34 **Nu har utställningen** kommit till Luleå.

Synen på fattigdom

Förslaget om tiggeriförbud visar på Moderaternas människosyn

Jag var stolt över att få verka som statssekreterare i den av Carl Bildt moderatledda regeringen i början av 1990-talet. Jag var glad över att få verka i den av Fredrik Reinfeldt moderatledda Alliansregeringen 2007-2010. Men jag skulle inte kunna tänka mig att verka i en av Ulf Kristersson moderatledd regering efter höstens val. Det handlar om människosyn, skriver Lennart Rhodin (l).

I sin ambition att minska klyftan mellan sverigedemokrater och moderater går Ulf Kristerssons parti nu till val på bland annat förbud mot tiggeri. Jag gissar att mer än en anständig moderat får obehagskänslor inför detta. I Norrtälje har partiet inte lyft frågan, men en röst på Moderaterna är en röst för tiggeriförbud.

Sverigedemokraternas syn på tiggeri bygger framför allt på ovilja mot utlänningar i Sverige. Det framgick tydligt i våras i kommunfullmäktige då de krävde åtgärder mot utländska tiggare. Hade tiggeriet varit problemet, så hade man förstås krävt åtgärder mot all tiggeri, men nu var det de utländska tiggarna som var problemet.

För moderater handlar det, förutom att hejda utflödet av väljare till Sverigedemokraterna, framför allt om synen på fattigdom. Moderater mår illa av fattigdom och framför allt av att på gator och torg behöva påminnas om att det existerar fattigdom.

Jag mår inte heller bra av att behöva se människor som är utelämnade till att behöva tigga. Men, det är inte tiggarna som får mig att må illa utan just fattigdomen – och dess orsaker.

Den åtminstone relativa rikedom som många moderatväljare tar för given har ett samband med den verkliga fattigdom

som tiggarna är uttryck för. Vi lever i Sverige på en alldeles för stor andel av världens resurser än vad människor gör på andra håll – inte minst i Rumäniens och Bulgariens ghetton för romer. Och det vill man inte behöva bli påmind om i Sverige.

Redan i det gamla Sverige var tiggare och fattigstugor något som de välbesuttna tyckte väldigt illa om. Framför allt för att det ställde krav på att behöva avstå en skärv till samhällets olycksbarn. Det ville man inte då och det vill man inte i dag.

Nu sägs att det finns kriminalitet bland tiggare. Ja, det gör det säkert. Det gör det bland både sverigedemokrater och moderater också liksom i många andra grupper i samhället. Ska vi förbjuda sverigedemokrater och moderater för den skull?

Det sägs att tiggeriet är organiserat. Märkligt argument i ett land där i stort sett all verksamhet – offentlig såväl som frivillig – är genomorganiserad.

Det sägs att det är bättre att hjälpa på plats. Det kan man också göra, även om det inte heller eliminerar fattigdomen där. Men inte om det bara handlar om att slippa behöva se tiggare på våra egna gator.

Inför EU:s utvidgning i början 2000-talet hade man en osedvanligt stor möjlighet att sätta press på länder som

Rumänien och Bulgarien att ta itu med den systematiska exkludering och därmed följande extrema fattigdom som ländernas romer lever under. De styrande i dessa länder skulle gjort allt för att få komma med i EU.

Men vi ställde inga krav eftersom utvidgningen lovade nya marknader för svenska varor på EU:s gemensamma inre marknad. Och, nu är det mycket svårare. De styrande i dessa länder företräder den delen av landets väljare som vill tjäna på EU-medlemskapet och absolut inte dela med sig till de verkligt behövande.

Och viljan att sätta hårt mot hårt inom EU i dag är obefintlig. De styrande partierna i Rumänien och Bulgarien ingår framför allt i samma partigrupp i europaparlamentet som moderater och kristdemokrater. Och de vill inte stöta bort någon, så att den egna partigruppen skulle bli mindre. Det handlar om politisk makt och den är viktigare än fattigdomsbekämpning.

Nej, då är det mycket lättare att rikta ilskan och irritationen mot dem som inte ser något alternativ till att sätta sig på trottoaren i ur och skur och tigga ihop till familjens uppehälle. De svagaste är det alltid lättare att sparka på. Men det handlar om människosyn.

Diana Bogelund

När ERG reste runt i Skåne i april i år för att närvara vid invigningen av de fina monumenten som utmärkte romska boplatser hälsade vi även på hos Romskt informations- och kunskapscenter. Där träffade vi bland andra Diana Bogelund.

Text: Bengt O Björklund **Foto:** ERG

Diana Bogelund arbetar på Romskt informations- och kunskapscenter som samhällsvägledare. Hon tillhör gruppen polska romer. Vi träffade henne solig dag på centret och ställde några frågor över en kopp kaffe. Hon har gått ut gruskolan och gymnasiet i Malmö och hon har gått brobygggarutbildningen på Södertörns högskola.

– I mitt arbetsuppdrag ingår det att jag finns med på medborgarkontoret. Jag serverar romer som kommer hit och jag är mycket ute och föreläser. En slags allt i allo. Jag jobbar både operativt och strategiskt. Jag sitter med i olika nätverksgrupper och jag är resursperson inom skola och socialtjänst. Dianas pappa var en av de första utbildade modersmåslärarna i romska. Så att utbilda sig låg liksom i familjen menar Diana.

– Min mamma gick ut gymnasiet i Polen. Det var det inte många romer som hade gjort. Även Dianas man arbetar som modersmåslärare i polsk romska. Det har han gjort i elva år. I brist på modersmåslärare lär han även ut lovare.

– Det finns inte så mycket läromedel för polsk romska så mina kusiner i Polen som också jobbar med den romska frågan har skrivit en del böcker som vi brukar använda oss av. Det har nu gått nio år sedan centret öppnade.

– Vi har, om vi ser på medborgarkontorsverksamheten, en drop-in verksamhet och där kommer det in romer dagligen

Allt du inte visste om Diana Bogelund

Vilken bok ligger på nattduksbordet? Bortom universum av Gary Renard.

Ser du upp till någon? Jag ser upp till mina föräldrar.

Vilken film såg du senast? Jag tittar mest på serier som Empire.

Vilken är din favoritmaträtt? Jag gillar kött, gärna en plankstek.

När var du på semester senast?

Förra året då jag var vid kusten i Polen.

Gillar du sport? Inte direkt. Jag kan titta på fotboll när det är VM.

Vilken är din bästa sida? Jag är snäll och vill se det goda i folk.

Har du några dåliga sidor? Är nog för snäll ibland och säger ja när jag borde säga nej.

som inte är så skriv- och läskunniga. Vi hjälper dem med att skriva brev till myndigheter och så vidare.

MIN RUMÄNSKA RESA - Möten med romer

Konferensen i romska studier, arrangerad av Gypsy Lore Society, gick i år av stapeln i Bukarest 3-8 september.

Lena Israel, pensionerad docent och medieforskare, var där på ett riktigt äventyr.

Text och foto: Lena Israel

Jag hade länge velat återse Rumänien. 1975 besökte jag landet och blev helt betagen av dess skönhet och vildhet. Eftersom jag är medlem i Gypsy Lore Society, blev jag stormförtjust över att årets kongress skulle hållas i Bukarest. Konferensen var mycket intressant och den tvådagarsutflykt som anordnades till en romsk ceremoni i ett kloster och en romsk marknad uppe i bergen blev minnen för livet.

Konferensen innehöll tre parallella sektioner med föreläsare från hela världen. Ämnen som historia, politik, språk, litteratur, medier, kultur mm avhandlades ur ett romskt perspektiv. Jag vill främst framhäva den unga romska kvinnliga forskaren från Rumänien – Maria-Luiza Medeleanu. Här fick vi möta en mycket intelligent och engagerad kvinna.

Maria-Luiza talade om de populära rumänska TV-såpoperorna "Gypsy Heart", "The Queen" och "State from Romania". Dessa filmer, som sprids internationellt, är alla baserade på romska teman. TV-marknaden ville visa något nytt och nå en stor publik genom spektakulära händelser - något som ju tillhör själva såpoperan som genre. Just "Gypsy heart" från 2008 blev en jätte succé som

såldes till över 40 länder och nådde höga tittarsiffror, även bland romer. Serien utspelar sig i ett romskt läger och handlar om en het kärlekshistoria med förhinder och komplikationer både mellan romerna själva och i deras relation till icke-romer.

Hur skildras då den romska livsstilen i filmen? Såsom i de flesta filmer om romer förekommer både positiva och negativa stereotyper, menade Maria-Luiza. Filmen har dock väckt en slags romantisk sympati och nyfikenhet bland icke-romer. Det romska lägret skildras som pittoreskt, där kvinnorna skriker omkring i vackra kläder med långa blomiga kjolar, guldsmycken och höftscarfar och männen med höga stövlar och hatt.

Kvinnorna tillåts inte verka utanför lägret. Det nomadiska så kallade "fria" livet betonas. Negativa stereotyper såsom romska tjuvar, smutsiga individer, machomän, fula affärer presenteras.

Ingen talar dock romska förutom vissa enstaka ord, som en jargong. När de talar rumänska bryter de på ett "romskt" sätt. Typiskt är också att ingen ledande karaktär är rom.

Hur uppfattade då romerna själv denna ganska konventionella och melodramatiska tvålopera? Detta är något som Maria-

Luiza har undersökt i Rumänien genom att intervjuar romska tittare. Dessa menar, att tv-serien gav dem bättre självkänsla. Att få se sin egen grupp representerad i en stor, påkostad tv-serie är man ju inte van vid. De romska tittarna pekar på vissa positiva drag och menar att serien gjort människor intresserade av romskt liv. De kände sig inte förödmjukade av språkaccenten i filmen. De menar också att filmen ger en realistisk bild av det rumänska samhället då den klart visar upp rasismen gentemot romer. Allt detta har en positiv pedagogisk verkan, menar Maria-Luiza. Det de romska tittarna ändå främst kritiserar är att de inte är korrekt skildrade samt att man inte talade romska i filmerna. Serien uppfattades alltså inte enbart som exotiserande av romska tittare utan hade också ett pedagogiskt syfte genom att lyfta upp en förminskad minoritet, något som jag själv blev lite överraskad över, då jag forskat i detta ämne själv.

Maria-Luiza är en intensiv, begåvad och mycket intressant föreläsare som presenterade sitt material med filmscener ur serien. Jag hoppas att hon kommer att få den akademiska karriär hon förtjänar!

På kvällarna roades konferensdeltagarna med olika fester. Under en mottagning i ett gammalt vackert Jugendhus, fick vi inte bara mat och dryck utan det bjöds också på romsk poesi och romsk musik. I minglet råkade jag stå och samtala med en bulgarisk professor då den romska poeten Luminita Chioaba kom fram till

oss. När det visade sig att jag var från Sverige blev hon genast intresserad och frågade efter flera kända romska aktivister såsom Fred och Hans. Sedan tittade hon länge på mig med en genomträngande blick, som om hon ville avläsa min själ och så sa hon: "Du skall få min poesibok när jag läst mina dikter!" Jag blev helt överrumpald och lycklig. Luminita, som anses vara den största romska poeten efter Papusza, läste sina underbara dikter på ett avskalat men ändå intensivt sätt. Och efter denna föreställning gick hon rakt fram till mig och gav mig sin bok.

Denna händelse blev verkligen en av höjdpunkterna på min resa! Kvällen fortsatte sedan med rumänsk-romsk musik och dans. Nästan alla dansade till den tre man starka orkestern bestående av en enastående ung violinist, en virtuos dragspelar och en dramatisk sångerska. Ibland tog vår bulgarisk-romske professor mikrofonen och sjöng till allas förtjusning. Bandet, som är mycket berömt, skulle nästa dag flyga till New York för att uppträda på en privat fest där!

Sedan var det då dags för den två dagar långa utflykten till Horezu - en by med ett kloster norr om Bukarest. Hettan var hela tiden extrem - 35 grader - och att luftkonditioneringen i bussen inte fungerade var närmast katastrofalt. Vi gled genom det vackra, frodiga rumänska landskapet och stannade till i en by där många romer lever på trähantverk. Vi besökte deras verkstäder och fick se hur de arbetade. Runt deras färgglada hus hängde prunkande vindruvor och vi svalkade oss med vattenmeloner. Vi besökte också det undersköna klostret i Horezu.

Dagen därpå var det så dags att bege oss till den religiösa ceremonin i Bistritsa. Bussen stannade en bra bit ifrån klostret med sin väldiga kyrka. Längs vägen upp mötte vi enbart romer i alla åldrar - upklädda till max! Vi såg kvinnor i aftonkläder, i romska dräkter, barn i tyllkjolar och diadem, män i kostymer - det fanns t o m en man i silvverkostym! Många kvinnor hade de för rumänska romer så karakteristiska flätorna - med håret lagt som två band runt öronen, precis som i filmen "Gadjo Djilo". Synen

var överväldigande! Man möttes på klostergården av en lång kö med andaktsfulla romer. Jag gick fram till det lilla altaret för att se vad som försiggick där. På altarbordet låg ben från helgon. Till min stora förvåning kröp människor - unga som gamla - under altaret efter att ha kysst Bibeln tre gånger. Denna sed - som är en del i kristen ortodoxi - går ut på att man Skall komma så nära helgonens kvarlevor som möjligt, för att få andlig energi och god hälsa. Jag blev djupt rörd över att betrakta denna ceremoni som utfördes på allra största allvar.

Så kommer vi då till den årliga romska marknaden - belägen på en mycket enslig plats uppe i en skog vid en liten flod. Inte en turist så långt ögat når. Våra besöksplatser var noga utvalda av professor Viorel Akim, en känd rumänska forskare i romsk historia vid Bukarests universitet. Här fanns enbart romer! En aning förbluffad blev man över hur väl organiserat allting var. Polisen stod och dirigerade karavanen av bilar. Romerna hade ett gott samarbete med kommunen och med dess stöd fungerade detta som kunde blivit ett kaos mycket bra. Vi var tvugna att promenera en lång väg längs en flod innan vi trädde in på själva marknaden. I detta organiserade myller fanns allt att köpa. Och då menar jag ALLT.

Förbryllad tittade jag på föremål jag inte visste existerade och än mindre vad de skulle användas till! Hettan tvingade mig att koncentrera mig på det väsentli-

gaste: att ta bilder på alla fantastiskt klädda romer, som oftast villigt poserade när jag frågade dom om lov. Bland alla stånd med dignande mat, ätande sällskap på vackra mattor, rykande grillar med mitsch (rumänsk nationalrätt), lekande barn i hoppborgar, blånande berg och grönskande kullar - och barn som badade i den gröna floden - hamnade jag så småningom bland ett gäng dansande herrar med vinglas i händerna. Den orientaliska musiken strömmade fram genom högtalarna och männen rörde sig elegant och självsäkert med tjugiga armrörelser.

Två kvinnor i långa kjolar var ett annat blickfång där de vickade lätt på höfterna i avancerade rytmer. Naturligtvis kom det fram en ung rom som kunde prata franska och ville gifta sig med mig! Så festligt att få skratta åt min egen ålder och hämmade svenska tillhörighet och bara dansa med!

För mig blev denna resa ett av mitt livs höjdpunkter. Att få både kunskap, skönhet, poesi och möta romer i deras egna specifika kultur i detta underbara land blev ett minne för livet!

Raya & Gypsy Legacy

Natasha med sonen Nikak.

Stor baluns i Oslo

Den stora romska festivalen Yagori i Oslo firade år 20 år jubileum i dagarna tre. Som vanligt höll festivalen till i Jakobs kyrka, en kyrka som numera är platsen för olika kulturyttringar. I år hade Raya och Natasha Bielenberg bjudit in prominenta gäster som var med då festivalen startade 2008. Grupperna är still going strong och mer populära i sina hemländer än någonsin. Det var en fantastisk festival. Konferencier i dagarna tre var Hans Caldaras.

Text: och foto: Fred Taikon

Galakvällen inleddes med Raya & Gypsy Legacy tillsammans med Petro Ivanovitch och hans Franska ensemble.

Raya och Natasha Bielenberg är arrangörer och initiativtagare till festivalen "Yagori". Raya kom från Ryssland till Sverige med båt 1966.

Jodå. Raya är fortfarande stil going strong. Med stor värdighet och ännu större elegans flyter hon fram som en älva över scenen trots sin ålder. Man ska inte avslöja en kvinnas ålder men nu gör vi det, Raya har passerat 87. Hennes arv är ju dottern Natasha och hennes söner som också har gått i hennes fotspår. De har formligen vuxit upp på olika scener i Europa. Här fick vi smakprov på olika musikgenrer. Från klassiska romanser med tårar rinnande

ned för hennes kinder och lika lidelsefull dans.

Med sig ikväll på scenen har Raya, förutom sin dotter Natasha, barnbarnen Aleco och Nikak och deras far Petro Ivanovic från Serbien, känd som virtuos på Balalajka och stränginstrumentet Domra. Även vännen Stefan från Paris är med på bas.

Natasha dansar och sjunger den här gången tillsammans med Petro Ivanovitch som gärna tar fram balalajkan till de ryska sångerna. I början av 1970-talet gjorde Petro Ivanovic, tillsammans med sin bror Slobodan, debut med sin ensemble "Les Tziganes Ivanovic".

Så klart ackompanjerade barnbarnen på gitarr och bidrog i dansandet och sångerna. Publiken jublade och gruppen fick

stående ovationer under en lång tid innan nästa grupp kom in.

Hans Caldaras från Sverige har sjungit flera gånger på den här scenen med olika orkestrar. Han, liksom många andra av de inbjudna, har varit med från början och blivit en del av Yagorifestivalens historia. Hans medverkade nu som konferencier vilket han också har gjort flera gånger de senaste 10 åren. Han presenterade inte bara de olika musikgrupperna utan roade även publiken under mellanspelen då man riggade om scenen för nästa grupp.

Nästa akt stod Lelo Nika and Friends för. För många är Lelo Nika ackordeonspelaren med de snabbaste fingrarna. Särskilt för oss nordbor som kanske inte

Hans Caldaras

är vana vid musik där tonerna flyger fram. Även den här gången överträffade han sig själv genom att låta fingrarna smeka klaviaturen på sitt specialbyggda dragspel. Han lät oss höra hur hans dragspel pratade. Vid olika tillfällen kunde man höra hur han lät dragspelet tala vemodigt i melodierna. Snabba byten och många skolor spelades i mycket snabb takt. Mästaren gör oss yra och andfädda!

Lelo Nika är tvåfaldig pristagare i ”Dragspels-VM” och kommer ursprungligen från byn Nikolici strax utanför Belgrad. Han fick sitt första dragspel av sin far redan vid fem års ålder och dragspelandet är en del av en familjetradition sedan generationer tillbaka. Musiken går vidare i Lelos familj. Sonen Lelo Nika Jr och Manuela går i pappas fotspår. Lelo Nika JR spelade under kvällen tillsammans med sin far och George Mihalache på cimbalon. Hans musik lyste under kvällen. Hans blixtrande spel, hans snabba förflyttningar är nästan ofattbara. Tillsammans med Lelo tappar man andan.

George Mihalache föddes i Bukarest, Rumänien och växte upp i en musikerfamilj med rötter i traditionell romsk musik. George musikundervisning startade vid 6-7 års ålder då han studerade för sin farfar och lärde sig romsk musik och rumänska folksmelodier på gehör. Han berättar att han samlar på olika cimbalon. Numera har han sju cimbalon i sin samling.

– Det är bra att ha flera stycken. Då har jag ett större urval när jag är ute och reser, berättar George.

Nästa grupp på scen var Angelo Debarre quintett. Angelo Debarre är född i Saint-Denis, Paris, och började spela vid åttaårsåldern. 1984 bildade han sin första grupp, Angelo Debarre Quintet. Angelo har spelat på flera rom- och jazz-festivaler, bland annat Fågellands årliga Django Reinhardt Festival.

I kväll trollband han publiken tillsammans med sin musikgrupp. Vi fick höra en blandning av jazz- och många andra örhängen.

Puerto Flamenco var med redan från början av Yagorifestivalen. Året efter gästade gruppen Stockholm med inbjudan av Romskt Kulturcenter i Stockholm. Då

Romengo från Ungern.

spelade och dansade de på Södra teatern.

Gruppen har spelat på de största världsmusikscenerna i världen, närmare bestämt i 17 länder.

Flamencons beståndsdelar är kante (sång), touque som betyder gitarrspel och så klart baile (dansa).

Det finns olika sorters flamenco, till exempel fandango, soleares, zapateado och alegrías. Allt detta fick vi höra och se. Ackompanjerad av gitarrer och kajon. Så klart är de alla professionella i att hålla takten genom handklappning. Kastanjetterna smattrade i luften liksom det snabba fotarbetet i de vildaste flamencodanserna. Det var en fröjd för både ögat, örat och själen.

Gruppen Romengo från Budapest var en av kvällens huvudattraktioner. Det är

både fullt ös och ballader och dans.

Monika Lakatos, gruppens kvinnliga sångerska, har sjungit och dansat sedan hon var liten och det är en märklig känsla att lyssna på denna kraftfulla och tonsäkra röst och samtidigt se denna spåda varelse framför sig.

Romengo spelar ungersk olah-romsk musik. De flesta av medlemmarna behärskar denna musik som sitt eget modersmål. Sedan gruppen bildades 2004 har de uppträtt, förutom i Indien, Korea, (Sori Festival) Malaysia (Rainforest World Music Festival) och Mexiko (Cervantino Festival) i mer än 20 europeiska länder och de har fått många priser.

Romengos låtar har påverkats av andra musikstilar som jazz och flamenco tack vare olika gästmusiker som Mihály

Angelo Debarre quintett från Frankrike.

Ilo med gästerna Lelo Nika och sonen Lelo Nika junior.

Dresch och flamencogitarristen Juan De Lerida.

Sist på scenen stod gruppen Ilo från Ryssland. ILO betyder hjärta och har sångerskan Natasha som "the leading star". Ensemblen räknas till landets främsta och mest framträdande romska orkester. Den startade för 25 år sedan i Irkutsk, men gruppen som den ser ut idag, där barn och kusiner medverkar, startade för tio år sedan. Medlemmarna har medverkat i en rad filmer, bland andra Bertolluchis Svarta ögon. Under ledning av Nicolai Vasiliev har de turnerat i stora delar av världen med sin traditionella musik- och dansshow.

Med den karismatiska sångerskan Natasha Byzylov i spetsen bjöd de på ett färgrikt och explosivt uppträdande redan vid den första Yagorifestivalen 1999 och i år var de alltså tillbaka på scenen i Oslo. Natscha Buzyllovas varma, fylliga, lite härligt hesa röst till ljudet av gitarr och dragspel värmdde upp publiken direkt. Kännatecknande för denna sprakande

scenshow är de typiskt ryska danserna, något som de arbetar med att bevara och många i gruppen är mycket duktiga dansare. De dansar med nästan hissnande rörelser och en stor portion akrobatik som skvallrar om årtal av hårt arbete. Gruppen har spelat i nästan hela Europa, i Los Angeles, San Francisco och i Indien. De besökte även Vietnam under ett statsbesök med Putin i 15 dagar.

Ensemblen bär på ett flerhundraårigt arv ur den romska musiken. Medlemmarna är präglade av sina föräldrar som var erkända artister på den oerhört populära "Romén Teatern" i

Moskva, som fram till slutet av 1980-talet var den enda romska teatern i världen. Musiken och dansen de framför är ursprungligen ur den rysk-romska traditionen, som skiljer sig mycket från övriga länders romska musik.

Sångerna och romanserna framförs både på romska och på ryska. Under åren har "ILO" framträtt runt om i världen, och gästspelade Stockholm som senast vid den Romska festivalen på Södra Teatern 2010, som arrangerades av "Romsk Kulturcentrum", då de fick den fullsatta publiken i extas, vilket är en normal företeelse när de framträder.

Porto Flameco från Spanien.

Romska tjejer kan!

Dokumentärserien Fem kvinnor i SVT, som handlar om Trajosko drom, en kvinnoförening i Göteborg som arbetar med rättighetsfrågor och social utveckling för den romska minoriteten, har nyligen visats på tv.

De fem kvinnor som leder verksamheten är också de som porträtteras i serien, Marcela Kovacsova, Silvia Mutto, Linda Turilow, Nathalie Ivanovitch och Nina Trollvige.

Vi pratade lite med Marcela Kovacsova som startade föreningen 2012.

Text: Bengt O Björklund Foto

– Jag startade föreningen för att tyckte att det var så mycket orättvisa i världen. Jag tycker att vi människor alla är lika värda. Hon växte med tvånget att dölja sin romska etnicitet.

– Jag kunde säga att jag var från Slovakien eftersom alla tycker att romer inte är något bra. Så jag sa inte att jag är rom. Men jag levde i en romsk familj. Samtidigt förstod jag inte varför det inte var bra att vara romsk.

Marcela gick ut skolan började jobba, men hela tiden hörde hon hur det pratades om de där zigenarna, att de inte är bra och inte går att lita på, att de var tjuvar.

– Jag ville inte gå i skolan.

Hon började jobba som nagelteknolog och fick höra hur samhället behandlar romer och om den diskriminering som finns och de myter om romer som florerar.

– Jag beslöt mig för att göra nytta i samhället och bli accepterad som en romsk tjej. Jag ville få tillgång till mina rättigheter och att alla andra romer skulle kunna få samma förutsättningar som de har rätt till i samhället, rättigheter som är självklara och för alla.

Hon började berätta att hon var rom och då började det hända saker.

– Människor började se på mig annorlunda. De kunde säga ”du kan inte vara romsk, du ser inte ut som dom”. Men vad menar de, ser inte ut som vem? Hur ser en rom ut? Jag beslöt mig för att skriva att jag kan romani chib som merit på mitt cv. Då sa min handläggare på AF att jag skulle ta bort en sak. Vad då,? Sa jag. Det där så pekade han på romani chib. När jag frågade varför svarade han ”vill du ha ett jobb?”

Det vill hon ju.

– Jag började tänka varför ska det vara ett hinder att få ett jobb om jag är rom?

Så Marcela beslöt sig för att behålla meriten romani chib. Men det visade sig att hon inte lyckades få ett jobb förrän hon strök romani chib ur sitt CV.

– Jag kände starkt att det var orättvist och det var då jag började arbeta med romsk inkludering. Då blev det en merit att vara rom.

Hon började jobba med frågan och gjorde en egen strategi för att kunna hjälpa romer på bästa möjliga sätt.

– Jag beslutade mig för att starta förening Trajosko drom 2012. Föreningen vänder sig i första hand till romska kvinnor, barn och ungdomar men även män är välkomna.

Marcela har dyslexi vilket gör det svårt att få ner idéer och visioner på papper.

– så jag ritade och skrev mina idéer och presenterade dem till min arbetskollega Nina. Hon trodde på min idé så vi

startade föreningen och började söka projektmedel. Vi tänkte på långsiktighet och på att jobba på fältet med romerna. Vi tänkte på den romska kvinnan som är stark och kan påverka sina barn och sin man. På så sätt skulle vi nå ut till flera.

Det är fem kvinnor som jobbar på Trajosko Drom. De har ett medborgarkontor som är öppet mellan nio och tre. Dit kan romerna koma med sina frågor och få råd och hjälp.

– Det kan handla om hjälp med myndighetskontakt, att kulturtolka eller andra aktiviteter.

Det var SVT som kontaktade tjejerna efter att de på deras hemsida sett att de skulle sätta upp en musikal.

– De kom på besök och tyckte att vi var duktiga och de gillade vår idé och vår verksamhet.

Det var Silvia Mutto som kom på idén att göra en teaterföreställning.

– Vi ville berätta den romska historien genom tiderna och det var viktigt att det var romerna själva som berättade historien. Vi intervjuade både äldre och yngre romer. Det var de som var våra källor.

Premiären är den 17 November i Göteborg på Storan. Sedan kommer den att turnera under nästa år.

<https://storateatern.se/sv/program/en-oforglomlig-historia/?date=1811170700>

Marcela Kovacsova Vid mikrofonen.

Mikael Olsson al Safandi, Mona-Lisa Pruteanu, Erika Oldberg samt Manuela och Mike duo.

Roma Festival på Kulturhuset

Den första dagen på Re:orients Roma Festival inleds med musik för att sedan fortsätta med flera viktiga samtal om romers situation i Sverige, både de romer som funnits här sedan århundraden och de som finns på våra gator och desperat försöker få ihop till ett bättre liv för sig och sin familj.

Text: Birgitta Israelsson **Foto:** Fred Taikon

Dagens moderator var Mikael Olsson al Safandi.

Erika Oldberg från Amnesty berättade om en kommande Amnestyrapport.

– I barnkonventionen är rätten till skolgång klart uttryckt, men i Sverige har man menat att det skulle leda till att barn togs från fungerande skola i Rumänien för tillfällig skolgång i Sverige.

I Göteborg får medföljande barn gå i skolan. I Umeå har man bestämt att minst en av föräldrarna måste jobba minst tio timmar i veckan för att barnen ska få gå i skolan. När föräldrarna har fått jobb har skolan öppnats för barnen.

– I Malmö har ingen ens försökt att sätta sina barn i skolan, nästan ingen har barnen med sig förutom under sommarlovet.

Tillgången till boende varierar.

– I Umeå fanns inget härbärge förra vintern, trots kylan. Kommunen la ansvaret på ideella organisationer. Folk sov i

parkerade bilar eller busstationen, vandrade runt fram till stationen öppnade igen klockan fyra på morgonen.

Visby är ett gott exempel.

– Där har man haft härbärgen där alla har kunnat få plats att sova och bo. Röda korset har jobbat mycket aktivt med detta tillsammans med kommunen.

Göteborg har också haft härbärgen.

– I Stockholm får man bo på härbärge ett antal dagar i rad, sedan vara ute några nätter innan man får komma tillbaka igen. Det blir svårt när man inte har någon stans att lämna sina saker. En del sover hellre ute då, säger Erika Oldberg.

Rätten till sjukvård hanteras också olika av olika landsting. EU-migranterna har sämre möjligheter än de papperslösa.

Amnestys rapport är klar först i oktober då den kommer att släppas.

Mona-Lisa Pruteanu, före detta tiggare berättar om sina erfarenheter.

– Det var svårt för familjen i Rumänien, familjen var fattig och hade inte pengar till mat, vatten och el i huset.

Hon sökte sig från Rumänien 2006, följde efter sin pappa till Sverige.

– Den första tiden i Sverige var svår. Jag förstod inte språket. Min pappa hyrde en husvagn som hela familjen kunde bo i. Jag ville jobba, men hade två små flickor. Min man var gatumusiker precis som min pappa. Genom det fick vi in pengar och kunde köpa mat. Vi fick hjälp av människor som ledde till att jag nu har lägenhet och jobb i Göteborg. Jag gick på SFI för att lära mig svenska.

Hennes flickor fick plats i förskolan och hon känner sig trygg nu med att lämna dem där. Nu arbetar hon på Räddningsmissionen, de sökte två personer som kunde prata svenska och rumänska.

– Trodde inte jag skulle få jobbet, jag var 26 år och det var mitt allra första jobb.

Mona-Lisa Pruteanu försöker hjälpa dem hon möter till förskola, skola och bostad här i Göteborg. Det finns minst 65 barn som sover i skogen eller i bilar. 45 barn gick inte i skolan och hade aldrig gjort det i Rumänien heller. Räddningsmissionen fick först in 20 barn i skolan

och 12 i förskolan. Nu går alla romska barn i Göteborg i skolan.

Dagens andra inslag handlade om varför romska rättigheter inte tas som mänskliga rättigheter. Miranda Vuolasranta är en av Finlands främsta företrädare för romer. Hon är politisk ledare och särskild rådgivare till socialdemokraterna i Finland samt ordförande i European Roma and Travelers Forum i Strassburg, Frankrike.

– Trots alla program och strategier mot diskrimineringen blir situationen inte bättre, snarare tvärtom. Romer är fortfarande den mest diskriminerade gruppen av människor i Europa. Vi har gjort en undersökning och sett att under de sista tre åren har 150 hatattacker utförts mot romer, i hela Europa. Under de senaste tio åren har fler än 300 romer, kvinnor och barn främst, utsatts och till och med mördats av nazister i Europa.

Så vilka är de största utmaningarna?

– Jag hoppas se fler politiker på viktiga poster lägga större vikt vid mänskliga rättigheter för romer. I dag pratar man inte ens om romers rättigheter.

Det finns en tendens till att även politiker diskriminerar romer.

– Jag är mycket för rättigheten att yttra sig, men nu har vi nazister i alla regeringar som hetsar mot judar, romer och andra grupper. Det är ett stort bakslag för de mänskliga rättigheterna och demokratin. Den extrema högern mobiliserar sig i ett flertal europeiska länder. De angriper fysiskt den romska minoriteten. Fyrtio barn har bränts till döds levande av molotovcocktails som kastats in i lägren.

Har då inget blivit bättre?

– Det man säger om små, små framsteg stämmer inte. Den årliga rapporten till kommissionen om implementeringen av Romastrategin består av nationella rapporter, som handlar om olika projekt för förändring. Men det finns ett stort gap mellan rapporten och verkligheten, det rapporteras inte att de här projekten aldrig leder till några reella förändringar för romerna. För sju år sedan gjordes olika undersökningar av vad som krävs för romsk inkludering. Det var bättre då än det är nu.

Är människovärdet lika för alla?

Miranda Vuolasranta

Soraya Post är EU parlamentariker för Feministiskt Initiativ. Hon instämmer i allt som Miranda sagt.

– I april kom en rapport om mänskliga rättigheter som visar att hatbrotten ökar och att diskrimineringen blivit värre, utom att möjligheten till utbildning ökat. Högerkrafterna har ökat i många länder. Många ministrar har dömts för diskriminering. Politiska krafter angriper demokratin från ledande politiskt håll. Gränskontroller och flyktingavvisande finns överallt, Sverige är ett ledande exempel. Då förstår man ju hur infödda diskriminerade minoriteter har det.

Soraya har länge försökt lyfta frågan om antiziganism, roten till att det inte finns boende, tillgång till sjukvård, skola mm.

– Nu i EU-resolutionen erkänns antiziganismen, liksom romernas Förintelse. I FN definieras alla offer i dödslägren som offer för holocaust.

EU:s pengar når aldrig romerna, de går till annat.

– Vi vill ha mer kontroll över vart de tar vägen. Jag försöker därför få till en sannings- och försoningskommission på europeisk och nationell nivå. Uppgiften för den skulle vara att lägga ett uppdrag till något universitet om hur man skulle kunna ta fram en sådan.

Bodil Valero, EU-parlamentariker (mp) säger att det här är frågor som har följt henne i många, många år.

– Migration är ett av mina huvudområden som jurist. EU-migranterna, som vi plötsligt vill förneka den rättigheten, engagerar mig. Ett av mina vallöften var att försöka få verktyg för att tvinga länderna att ge medborgarna sina rättigheter, då skulle ingen behöva migrera.

Man föds med mänskliga rättigheter, menar Bodil, de är universella och lika för alla.

– Huvudansvaret för det ligger på staten, inte frivilligorganisationer. Staten är skyldighetsbärare, jag som människa är rättighetsbärare.

Bodil Valero och Soraya Post.

Mikael Olsson al Safandi, Johanna Jönsson, (c), Ann-Margret Liv, (v), Eva Solberg, (m), Sofia Metelius, (l), Annika Hirvonen Falk, (mp), Caroline Schyber, (kd), Hans Ekström, (s), samt Sissela Nordling Blanco (fi),

”Varför ska vi romer rösta på er?”

Den frågan ställdes till politikerna på plats. SD deltog inte.

Enligt Maria Leissners utredning från 2010 lever cirka 100 000 romer i Sverige. 80% av dem saknar möjlighet till egen försörjning enligt utredningen. Vad vill då partierna göra åt detta, undrade dagens moderator Mikael Olsson al Safandi.

Utmaningen är jättestor, det är uppenbart att den romska gruppen är utsatt för en hög arbetslöshet, låga skolresultat och en omfattande diskriminering, menade Hans Ekström (s).

Det handlar om mänskliga rättigheter menade Annika Hirvonen Falk, (mp).

Caroline Schyber (kd) menade att det pratas mycket om, inte så mycket med.

Johanna Jönsson, (c) påpekade att det finns många i regeringen som faktiskt vill jobba vidare med de här frågorna.

Eva Solberg, (m), menade att det behövs långsiktiga strategier, men också dagligt arbete.

Ann-Margret Liv, (v), påpekade att bruna och färliga partier är på väg in i regeringen och kommunerna.

Sissela Nordling Blanco, (fi) underströk att antiziganismen har funnits i Sverige sedan århundraden.

Sofia Metelius, (l) menar att polisens romska register var flera steg bakåt.

Förbud mot tiggeri blev en riktig vattendelare i debatten.

– Vi har partier här som närmar sig SD allt mer, säger Ann-Margret Liv, (v).

Annika Hirvonen Falk menar att miljöpartiet har gjort ett antirasistiskt kunskapslyft, inkluderat flera från andra kulturer i sin rörelse, men att det är svårt att få med romer.

Eva Solberg, (m) slår ifrån sig.

– Att införa tiggeriförbud är att visa att man bryr sig.

Carolin Schyber (kd), håller med.

– Problemet är aldrig de som tigger, utan vad vi gör utan att försvåra deras situation.

Ann-Margret Liv (v), menar att det är viktigt att hela det politiska livet är tydliga med SD.

– Tiggeriförbudet är en vattendelare, det går inte att lösa problemet genom att förbjuda folk att tigga. Det är fascistiskt att förbjuda tiggeri.

Hans Ekström (s) tillstår att det finns antiziganism i hans parti.

– Det finns det säkert bland många av oss! Även om man försökt göra sig fri från det så har många präglats av det i sin uppväxt. Vi har sagt att det inte finns skäl än så länge för ett förbud mot tiggeri.

Sofia Metelius (l) understryker att antiziganismen är mycket utbredd.

– Jag hör det t ex i samtal jag fått, tanter som är medkännande för flyktingar men inte kan förstå varför man ska göra något för romerna.

– Vad har era partier gjort för att nå ut till den romska minoriteten? undrade Domino Kai.

KD, V och MP har översatt valmaterial till romska.

KD och L ser det låga valdeltagandet bland romer som ett demokratiskt problem. L vill ha en valskola för romska föreningar.

FI, V och L har kontakt med romska föreningar, kvinnojourer, ungdomar och enskilda romer. FI har romska politiker i sitt parti.

MP tror att många romer nog skulle vilja vara med i politiken om de fick frågan.

FI framhåller att nå ut och engagera är inget man gör vart fjärde år, utan ett ständigt pågående arbete för att ta fram en politik som engagerar och gör att även romer går och röstar.

C har sedan en tid ett projekt att breda sig mot alla andra grupper, ungdomar, äldre, även romer, sade Johanna Jönsson.

M har inte haft riktad aktivitet och besök mot den romska gruppen enbart, utan mot alla grupper där det finns någon aktivitet.

Miranda Voulasranta kommenterar politikernas svar.

– De stärkte allt det jag sagt tidigare under dagen om politikernas bristande ansvar. Moderaternas representant visade tydligt att hon inte har tillräckligt kunskap om den romska frågan, vilket hon bör ha. Antiziganism är tusenårig, den svenska staten har inte gjort något för att minska den. Varför bestämmer sig inte partierna i Sverige för att en gång för alla göra upp med antiziganism och göra ett utbildningsprogram för att göra slut på det? Kan ni göra det? undrar Miranda.

Romsk film på allvar

Den internationellt erkända filmregissören och chefen för Romediastiftelsen Katalin Barsony, gästade Roma Festivalen i samband med årets filmvisningar. Barsony är dotter till Agnes Daroczi som länge kämpat för den romska kulturen och hon har en judisk pappa. Barsony använder sig av filmkonsten för att förändra den stereotypa fördomsfulla bilden av romerna i Viktor Orbans Ungern.

Under en halvtimme berättade hon för en liten publik i Skarpnäcks kulturhus om sitt arbete i samtal med Domino Kai.

Text: Bengt O Björklund **Foto:** Fred Taikon

Katalin Barsony och hennes medarbetare började sprida sina dokumentärfilmer 2008, när hatbrotten ökade radikalt i Ungern. Sedan dess har hon vunnit otaliga priser och utmärkelser. Ett av de större projekten var den 42 avsnitt långa serien ”Mundi Romani: Världen genom romska ögon”, som visades på ungersk teve mellan 2007 och 2011. Hon arbetar dag och natt, intensivt och utan uppehåll. Allt för att inom ramen för kulturorganisationen Romedia ge romerna ett eget narrativ.

Hon utstrålar lugn och övertygelse.

– Det var min mamma som startade arbetet för att förbättra romernas situation, både i Ungern och i resten av Europa, ett arbete som vi idag fortsätter med film.

Romedia sprider sina dokumentärer dels genom traditionella medier, dels genom sociala medier och debatter.

– Vi utbildar även romska kvinnliga journalister och givetvis hur man filmar och regisserar.

Katalin tror inte på att inta en passiv position. I hennes arbete är hon proaktiv och arbetar för att visa en alternativ bild av romer i media och i den offentliga debatten. I sju år har hon arbetat med att ta fram romska filmer.

– Det är viktigt att lyfta fram mångfalden i det romska samhället, tycker hon.

Hon talar om alla romer som har varit med i filmbranschen.

– Redan från filmens barndom har vi haft romer i filmindustrin. Eftersom vi inte har någon skriven historia är det extra viktigt med filmer som lyfter fram vår identitet.

Förr var romerna bara extrapersonal. De var inte regissörer eller skådespelare med större roller.

– Allt det har ändrats nu. Idag har vi

romer både framför och bakom kameran.

Hon berättade om ett filmprojekt i Albanien som utmynnade i kunskap om ett folkmord på romer 2001, långt efter Balkankriget.

– Så vi lyfte hela den situationen.

Ofta leder arbetet till att de blir hotade och i Italien hamnade hela filmteamet i häkte för en dag.

– Sju år efter Balkankriget fanns det fortfarande romer som bodde i läger utan någonting alls, utan mat, utan ID eller några andra papper och några av lägren låg på blyförgiftad mark.

Det bor fortfarande romer på de platserna.

Katalin tror att det går att ändra på den mörka politik som rycker fram över hela Europa idag.

– Min nästa film handlar om romer som alla kan relatera till och älska, säger hon.

Hon väntar på den dag då det finns ett romskt institut i Europa.

– När vi har fått det kommer det att

börja hända saker. Då kan vi utveckla vår egen särart, vår egen identitet.

Hon menar också att tillfredsställelsen ligger i att hitta sin publik.

– Den romska filmen måste ut i de romska

byarna. De måste se filmerna och komma ikapp det som händer, de måste få känna hopp, hopp om att det går att förändra sitt liv, sin verklighet.

– Alla romer har en mobiltelefon och kan ta egna bilder och filma små snuttar. På så vis kan alla numera berätta sin egen historia. Det är sådant material som jag arbetar med, berättar hon.

Katalin tror inte på en passiv position. I hennes arbete är hon proaktiv och arbetar för att visa en alternativ bild av romer i media och i den offentliga debatten.

När Barsony var liten sade hennes mormor alltid att om hon kunnat studera hade hon kunnat vända upp och ner på världen. När mormodern var 11 år dog hennes syster i hennes armar, av svält. Mormoderns berättelser triggade Barsony till att studera sociologi för att förstå och dokumentera den romska kulturen och ge romerna en röst.

Roma festivalen arrangeras av Re:Orient och Sveriges internationella Roma Filmfestival.

Katalin Barsony och Domino Kai.

Roma armee

För ett och ett halvt år sedan gick en grupp skådespelare samman och bildade en överstatlig självförsvarsarmé. Syftet är att bekämpa strukturell diskriminering, rasism och anti-ziganism samt arbeta för en frigörelse från offerrollen. Bland de medverkande skådespelarna finns romnja, romer och resande romer från Österrike, Serbien, Tyskland, Kosovo, Rumänien, England och Sverige. De är även israeler, tyskar, turkar och Berlin Gadjé. Roma armee är överstatlig, diversifierad, feministisk och queer.

Text: Bengt O Björklund **Foto:** Fred Taikon

Jag hade ingen aning om vad jag skulle förvänta mig och jag blev inte besviken. Föreställningen inleddes med en rejäl käftsmäll, först med gliringar mot Zara Leander och hennes uppträdande i nazityskland under kriget och när det visade sig att halva truppen var homosexuella och sprang runt i sina underkläder. Alltså inte bara ett tabu vanligt förekommande bland romer utan flera smulades sönder i ett rasande tempo med dialog, monolog, dans och sång. Kvinnor som pratar om mens och kön, män som talar om sin kärlek till att gå i högklackat. Allt är intensivt och fyllt av inlevelse.

En av huvudkaraktärerna är den svenska skådespelaren, gay och tillika tillhörande resandefolket, Lindy Larsson. Det

är han som inleder med sitt dragspel och sin monolog om Zara Leander. Han har en utstrålning som få, nästan febrigt euforisk driver han handlingen framåt.

Det är en både vacker och brutal föreställning som lyfter hela det romska utanförskapet, som talar om hur svikna och glömda de är. I inga historieböcker kan man läsa om det romska folkets historia. Men de är många och tanken bakom föreställningen är att romerna ska enas och resa sig mot förtrycket och man ger ett humoristiskt exempel på hur det ska gå till. Alla är plötsligt beväpnade och skott avlossas.

Detta är en föreställning helt utan eufemismer, allt är vad det är.

Efter föreställningen fick vi några ord

med syskonen Sandra och Simonida Selimović. Roma Armee är ett initiativ av Simonida och Sandra Selimović.

– Vi fick den här idén när vi satt och spånade i Wien. En slags idé om självförsvar, om att vara stolt, provocerande och farliga på ett sådant sätt att vi kan stå upp och slåss för våra rättigheter, men på ett konstnärligt sätt. Vi kan slå tillbaka, vi behöver inte alltid vara offer som många ser oss som, berättade Sandra.

Halva ensemblen är gay så det är inte så konstigt att det komma att handla om det också. Vi upptäckte att vi inte bara fick ta emot homofobiska kommentarer från majoritetssamhället men även från våra egna

– Det var en stor grej att inte dölja sig själv.

Simonida berättar att när hon var tretton och hennes lillasyster Sandra var elva började de med skådespeleri.

– Vi var bäge med i en teveserie som handlade om romer. Det var mycket roligt! Sedan fortsatte Sandra med skådespeleri och jag börjad arbeta som fotomodell men gjorde även del som skådespelare.

Sandra berättade att det är många

romer som sett föreställningen och att de flesta gillar den.

– Den känner sig stärkta och stolta. De känner som att äntligen är det någon som står på en scen och säger något om vårt folk. Äntligen har vi någon vi kan identifiera oss med och det är nog första gången som romerna står på scenen, annars brukar de ju vara i bakgrunden.

När de har föreställningar bjuder de ofta in romer att komma.

Vi fick även en pratstund med Lindy Larsson. Han ser lycklig ut.

– Vi började repetera den här föreställningen i maj förra året i Berlin. I cirka åtta veckor satt vi bara runt ett bord och delade våra historier. Hur det är att vara resande i Sverige, att vara rom i Rumänien. Två veckor innan sommaruppehållet gick vi upp på scen och testade med den första scenen. Vi gjorde också frihetsscenen med alla vapen. Det var extremt intensivt att lära sig alla texter.

Lindy var först lite orolig över det faktum att han inte var rom men resande. — Regissören Yael Ronen svarade att det lät intressant och att det redan fanns en resande tjej från England med i pjäsen. Vi talade om konflikten mellan romer och resande.

Det slutade med att hela hans berättelse blev en del av föreställningen.

– Jag började gå tillbaka i historien med alla steriliseringar och annat hemsk. Allt det som inte finns med i historieböckerna.

Så återkom då frågan om föreställningens fokus på homosexualitet.

– Det hela började med en diskussion om identitet. Yael ville att vi skulle gå hem och skriva upp vad vi har för identiteter. Då visade det sig att halva gruppen var homosexuella. Eftersom Sandra är öppet lesbisk gjorde vi en scen med det.

Men det var inte helt lätt, särskilt som

de medverkande började oroa sig för vad deras familj och vänner skulle tycka att de valsade runt i sina underkläder som på en prideparad.

– Då sa Yael att vi alla skulle skriva ett brev till våra kära. Till exempel ”Kära mamma, vi gör den här pjäsen. Förlåt för att vi står här i våra underkläder.

De breven ingår nu i föreställningen.

– Det har varit en mycket speciell resa.

Lindy berättar om en föreställning i Berlin då många romer fanns i salongen.

– Det satt ett helt gäng med machoromer längst fram vilket gjorde tjejerna jättenervösa. Nåra blev provocerade och gick men på det stora hela uppskattades det.

Med sin romska armé intog åtta skådespelare scenen i en kollektivt stärkande aktion på Dramaten med Maxim Gorki Theaters husregissör Yael Ronen. Personliga erfarenheter, såväl historiskt smutskastande som samtida händelser, ligger till grund för pjäsen. Tillsammans med konstnärerna Delaine och Damian Le Bas skissas en vision fram för ett tryggt europeiskt hem – ”Gypsyland Europe.”

Medverkade gjorde: Mihaela Drăgan, Lindy Larsson, Riah May Knight, Orit Nahmias, Sandra Selimović, Simonida Selimović, Mehmet Ateşçi, Hamze Bytyçi.

Sandra och Simonida Selimović

Baki Hasan, Martin Sundin, Anna Gezelius, Harriet Kowalski och Djemail Agusi.

Ljatif Demir

Milan Samko

Språkrådsseminarium

I mitten av september var det dags för Språkrådet att genomföra sitt årliga språkvårdsseminarium i romska i Språkrådets lokaler i Vita huset vid Danvikstull. Seminariet, som i år anordnas för 10 gången, handlade om romska skrivregler i Sverige och den romska ortografin runtom i Europa.

Text: Bengt O Björklund **Foto:** Fred Taikon

Det börjar bli en tradition att modersmåls-
lärare i romska, språkforskare, lingvister
och språkvårdare möts i Språkrådets loka-
ler för att jämföra anteckningar och höra
det senaste som hänt inom arbetet med det
romska språket.

I år fokuserade man på arbetet med att
ta fram romska skrivregler, ett arbete som
liknar arbetet med vilket språk som helst,
men som i romskan tagit fart de senaste
åren. Sedan många år pågår ett harmoni-
seringsarbete när det gäller den romska
ortografin och de olika bokstäver som
används i de olika dialekterna. Den stan-
dardisering som har gjorts de senaste åren
gäller från land till land och det är en lång
väg kvar till en standardisering med ett
skriftspråk för alla de olika dialekterna.

Martin Sundin, generaldirektör vid
Institutet för språk och folkminnen inled-
de språkvårdsseminariet.

– Vi har i uppdrag av regeringen att
inrätta språkregler för de nationella
minoriteterna utom för samerna. Arbetet
med samiskan står Sametinget för.

Martin Sundin berättade om arbetet
med att utreda förutsättningarna för ett
romskt språkcenter, en utredning som ska
vara klar i oktober nästa år.

– Det är min föregångare Ingrid
Johansson Lind som ska utreda frågan,
sade Martin. Hon kommer att ta kontakt
med er romer under arbetets gång.

Språkrådets avdelningschef, Harriet
Kowalski, såg nöjd ut med uppslutningen
och Anna Gezelius, samordnare och
avdelningschef för de nationella minori-
tetspråken, berättade om de projektbi-
drag man kan söka på Språkrådet för
arbete med det romska språket.

– Vi har fått extra pengar, så vi har 2,2
miljoner som är till för att ta fram peda-

gogiskt material för de fem nationella
minoriteterna. Den 15 oktober är sista
ansökningsdag.

Djemail Agusi är den senaste förstärk-
ningen på Språkrådet. Han ska tillsam-
mans med Baki Hasan arbeta som
språkvårdare.

Han har tidigare arbetat som moders-
målslärare och tolk.

Baki Hasan som arbetat med romsk
språkvård i tio år berättade om arbetet
med romska skrivregler. Som utgångs-
punkt har man tagit de svenska skrivreg-
lerna som Ola Karlsson, Språkrådet,
arbetar med.

Ola berättade om hur ett allmänt språk-
bruk kan bli till en norm och hur de
samarbetar med de nordiska länderna.
Man arbetar med olika skrivregler för till
exempel media, myndigheter och skolan.

– Det är också viktigt att vi är överens
om de traditionella skrivreglerna som till
exempel interpunktion och att skrivreg-
lerna stämmer överens med det bruk
finns idag. Därför gör vi många
undersökningar vad gäller språkbruk.

Efter lunch första dagen lämnades några
rapporter om arbetet med det romska
språket runt om i landet. Baki Hasan

berättade att de enkäter de skickar ut till landets alla kommuner med jämna mellanrum har inspirerat fler kommuner till att ha modersmålsundervisning på romska.

Dag två inleddes av Marija Aleksandrovic från Högskolan i Vršac. Hon berättade hur man använder sig av romska skriftspråket i Serbien. Skillnaderna gentemot svenskan och andra språk var små. 2012 infördes romska skrivregler i Serbien.

– Men det tar tid att få människor att följa skrivreglerna, sade hon.

Hur man använder sig av romska skriftspråket i Kroatien och Makedonien talade Ljatif Demir från Zagrebs universitet. Han menar att ett problem är att folk skriver som de talar. Han talade också om vikten av romska plattformar för att kunna arbeta med det romska språket.

– Vi samarbetar med bibliotek, romska bokförlag och romska kulturhus.

Han menar också att det är viktigt att inte fastna i dialektala skillnader.

– Vi måste standardisera ortografin. Vi har sett att det finns stavningar och tecken som vi kan ta bort.

Om hur man använder sig av det romska skriftspråket i Slovakien talade Milan Samko från Nitra universitet.

– I Slovakien måste alla romska barn gå i skolan, men de är diskriminerade och bor i misär.

Enligt en undersökning från 2011 fanns det då 100 000 romer i landet, men 120 000 som talade romska. Många vill inte säga att de är romer.

Det finns tre romska grupper i Slovakien som talar tre olika dialekter. 2008 standardiserades de tre dialekterna och romska barn får en timmes romsk språkundervisning om dagen i skolan.

– Standardiseringen har inte lett till ett fattigare språk eftersom vi har behållit alla tre dialekterna, den har dock lett till att vi nu har nya läromedel på romska, men många romer vill inte lära sig romska på grund av diskrimineringen. Åttio procent av romerna kan läsa den standardiserade romskan.

Hristo Kyuchukov är professor i allmänlingvistik vid universitetet i Katowice i Polen och universitetet i

Henry Hedman

Berlin. Han berättar att de gjort flera barnböcker, inspirerade av Fred Taikons barnböcker. Han talade också om hur arbetet med det romska språket satte fart 1971 under det välkända mötet i London.

– Redan då bestämde vi oss för att samla in de ord vi hade och skapa nya till de nya begrepp som dykt upp i vår samtid. 2001 lade jag och Ian Hancock till de nya bokstäverna, men när de högerextrema kom till makten i Bulgarien undergrävde de arbetet med det romska språket och vi fick kämpa. Till slut blev dock romskan erkänt som ett minoritetsspråk och vi började skapa läromedel både på bulgariska och romska.

Idag har nästan allt arbete med det romska språket i Bulgarien upphört.

Siste talare under dessa seminariedagar var Henry Hedman, finsk forskare i romska språk vid Helsingfors universitet. Han menar att det finns en hotbild i ett antal

Fritz Rosendahl lämnade rapport från Helsingborg

Marija Aleksandrovic

Hristo Kyuchukov

länder att förlora det romska språket.

– På 1980-talet förbättrades den romska statusen i Finland genom lagstiftning och språkundervisning, men språkkompetensen har minskat på grund av olika skäl. Språket går sällan vidare från de äldre till yngre romerna och det faktum att de bor så utspritt i landet påverkar språkbehärskningen. Dessutom är det få romska barn som får modersmålsundervisning på romska. Nittio procent blir utan modersmålsundervisning i grundskolan.

De flesta som talar kale väl är över 65 år och de som har goda språkkunskaper har minskat med nästan 40 procent de senaste 60 åren.

– Idag är det universitetet i Helsingfors som har ansvaret för det romska språket och en hel del läromedel och olika handböcker samt ordböcker och skönlitteratur har publicerats på romska.

Jasminka Demirovska Serjam Menekshe lämnade rapport från Trollhättan.

Ola Karlsson

Ulf Lundkvist, Fred Taikon och Bengt O Björklund.

Bakro på Mångkulturellt centrum

På Mångkulturellt centrum i FittjaHar utställningen Bakro hängt från mitten av augusti till slutet september. I mitten av September var Fred Taikon där och föreläste om romsk litteratur och det romska språket och den 21 september var Fred Taikon, Bengt O Björklund och Ulf Lundkvist där och berättade om själva serien och dess tillkomst.

Text och foto: Bengt O Björklund

I teckningarna som hänger i en av de stora lokalerna på nedre våningen reflekterar karaktären Bakro över aktuella händelser som i olika utsträckning påverkar romernas tillvaro och liv och han är aldrig sen att ge svar på tal. Han åskådliggör vad diskriminering och utanförskap betyder på ett skämtsamt men också krasst vis; i hans värld resulterar de vanligaste fördomarna i att de blir parodier på sig själva.

Bakom Bakro står konstnären och illustratören Ulf Lundkvist och författaren och journalisten Bengt O Björklund som i drygt tio års tid har medverkat med illustrationer i tidskriften *É Romani Glinda*. Utställningen visar ett urval bilder som belyser och driver med fördomar både ur majoritetsbefolkningens och romernas perspektiv.

– Samarbetet med Ulf började med att Bengt vår journalist samarbetade med

Ulf tidigare då Ulf gjorde satiriska teckningar för en sjukskötersketidning. Bengt stod för bildtexterna då också. Efter några år hos *É Romani Glinda*, kom Bengt med förslaget att kontakta Ulf igen för att göra olika satirer om romer och andra. Ulf tyckte det skulle bli roligt och på den vägen är vi idag många år senare, säger Fred Taikon.

Bakro "... noterar att kränkande register över romer i Stockholm gjorts till – ett kulturarv. Den öde campingplatsen har blivit fullbelagd när han kommer dit. Vännen som försöker läsa om romernas rättigheter kan bara se tomma sidor. Han tänker att det nu måste vara valtider eftersom en del politiker visar intresse.

När någon säger att rasisterna tycks ha blivit fler, påpekar han att de alltid funnits men att de nu fått ett parti att rösta på. På en snörik gata ser han skyl-

ten RASRISK och undrar om till och med vintern gör reklam för Sverigedemokraterna.

Han driver också hejdlöst med sina egna – den vida definitionen av "familj" som förvandlar sjukhusbesöken till stormöten och den stolta individualismen som krönt många "kungar". Där finns i allt detta en vemodig ton." / Citat ur Thomas Hammarbergs förord till boken *Bakro* (ÉRG förlag, 2015).

Katarina Taikon-priset

För tredje året i rad delade Stockholms stad ut Katarina Taikon-priset, ett pris som hyllar insatser för mänskliga rättigheter.

Priset ska varje år uppmärksamma och belöna människorättsförsvarare som genom sitt arbete stärker och skyddar de mänskliga rättigheterna i Stockholms stad.

Text: Bengt O Björklund **Foto:** Kristoffer Bengtsson

Katarina Taikon-priset instiftades 2015 av Stockholms stad. Prissumman är 100 000 kronor och priset är en årlig påminnelse om att det görs fantastiska insatser för att stärka de mänskliga rättigheterna i Stockholm. Syftet med priset är att uppmärksamma och belöna de människorättsförsvarare som genom sitt arbete främjar och skyddar de mänskliga rättigheterna i Stockholms stad.

Årets Katarina Taikon-pris gick till Barnrättsbyrån och Föreningen Förintelsens överlevande. Vinnarna får dela på 100 000 kronor.

Juryn som leds av ordförande för kommunstyrelsens råd för mänskliga rättigheter, Sissela Nordling Blanco, skriver i sin motivering att "Barnrättsbyrån använder sig av unika arbetsmetoder som skapar en trygg miljö för barn som är på institution, flykt och i hemlöshet." Vidare skriver juryn i sin motivering att "Föreningen Förintelsens överlevande är värd priset för att bland annat ha stärkt stadens kollektiva minne kring "ett av de värsta brotten mot mänskligheten".

– Det är oerhört viktigt att vi får den här utmärkelsen i en tid när antisemitism och främlingsfientlighet växer. Vi behöver bli påminda om vad som händer om vi inte ser upp i tid och hur illa det kan gå, säger Tommy Ringart, ordförande för Föreningen Förintelsens överlevande.

Priset delades ut vid en ceremoniell lunch för inbjudna gäster i Stockholms stadshus den 3 oktober – det datum då Katarina Taikons bok "Zigenerskan" utkom 1963.

I juryns motivering till att priset tilldelas Barnrättsbyrån kan man läsa att "Barnrättsbyrån finns för de barn och

ungdomar som faller igenom samhällets skyddsnät. Genom sina unika arbetsmetoder i en trygg miljö får de barn att känna sig lyssnade på. Barnrättsbyråns utgångspunkt är att barnets problem inte är skapade av barnet själv, de är skapade av samhällets brister i att se och respektera barn. De som vänder sig till Barnrättsbyrån är ofta samhällets mest utsatta – barn på institution, på flykt, i hemlöshet. Barnrättsbyrån arbetar för deras rättigheter på samma sätt som Katarina Taikon stod på barnens sida när ingen annan fanns där."

Juryns motivering till att priset tilldelas Föreningen Förintelsens överlevande

lyder så här:

"Genom att förmedla vittnesmål från Förintelsen i Sveriges skolor stärker Föreningen Förintelsens överlevande vårt kollektiva minne kring ett av de värsta brotten mot mänskligheten. I en tid när nazistiska rörelser återigen är på frammarsch är föreningens arbete för att verka mot förnekandet av Förintelsen, mot nynazism, antisemitism och främlingsfientlighet outhärligt. När allt färre överlevande själva kan berätta är föreningens arbete avgörande för att minnet av Förintelsen ska leva vidare och kunskap nå nya generationer."

Ida Hellrup (grundare Barnrättsbyrån), Elin Wernquist (Grundare Barnrättsbyrån), Eva-Louise Erlandsson Slorach (kommunfullmäktiges ordförande), Sissela Nordling Blanco (ordförande i kommunstyrelsens råd för mänskliga rättigheter), Livia Fränkel (Hedersordförande, Föreningen Förintelsens överlevande) samt Tommy Ringart (ordförande, Föreningen Förintelsens överlevande).

*Felicia Di
Francesco och
Gunilla Lundgren.*

Ett lyckat skrivprojekt

Författaren Gunilla Lundgren har i många år arbetat med romer och skrivit många böcker med dem. Sedan några år tillbaka arbetar hon med några romska barn i Rinkeby och producerar med dem böcker för barn.

Text och foto: Gunilla Lundgren

För fem år sedan startade jag en skrivarverkstad med romska barn på Askebyskolan i Rinkeby. Skolan är en låg- och mellanstadieskola och de medverkande barnen var mellan sex och tolv år. Vi döpte vår verkstad till "Le Gletenge Pen Club", "De romska barnens skrivarklubb". Vi satte genast igång och vår ambition var minst sagt hög: vi skulle skriva en bok!

Nu har vi träffats minst en gång i månaden under fem år och vår målsättning har överträffats: vi är nu inne på vår tredje bok, och vi har skrivit en radioföljetong i fem delar som kommer sändas i Sveriges radio under läslovsveckan i höst.

Vår första bok heter "Askungen i Rinkeby" och kom ut 2015. Vi gav ut den i två upplagor: en på svenska på Bokförlaget Tranan och en på romska på ERG förlag. Berättelsen är en bear-

betning av den klassiska Askunge-sagan, förflyttad till vår tid. Vår "Askunge" heter Felicia, hon är en nutida tjej som bor i Rinkeby. Boken översattes till romska av Fred Taikon, den sändes som radioteater i fem delar, blev uppmärksammanad, fick fina recensioner och gav oss mod att fortsätta. Dessutom beslöt vi att all inkomst från boken skulle gå till uppbyggandet av ett bibliotek för romska barn i Rumänien. Översättaren och förläggaren Arina Stoenescu blev vår rumänsk/svenska medarbetare.

Redan året därpå, den 26 april 2016, invigde vi vårt bibliotek på Romska museet Muzeul Culturii Romilor i stadsdelen Giulesti i Bukarests västra utkant. Vi hade samlat in 15 000 kr som vi köpte böcker för och Fred Taikon, översättare och chefredaktör för tidskriften E Romani Glinda hade med sig en

resväska full av böcker på romska: Pettson, Mulle Meck och Katitzi, alla översatta och utgivna i Sverige. Arina Stoenescu hade med sig den helt nyttgivna "Sofia Z 4515" som hon hade översatt till rumänska. IKEA i Rumänien betalade möblerna och invigningen blev en storslagen fest i närvaro av bland andra Soraya Post, svensk/romsk EU-parlamentariker och Sveriges ambassadör i Rumänien Anneli Lindahl Kenny.

Luminita Ancutei, själv rom och projektledare, sa i sitt invigningstal: "Vi har en lång väg att gå. Det här biblioteket ska bli en levande plats för möten, samtal, kunskapsutbyte. Nu lägger vi första tegelstenen i vårt gemensamma bygge".

Så har det också blivit. Barnen i Rinkeby brev-och bildväxlar med barnen i Giulesti, vi har gjort flera utställningar tillsammans, och även barnen i Giulesti har fått hjälp att skriva en bok. Förra året firade vi tvåårsdagen av biblioteket i Bukarest med utgivningen av vår andra bok, en bilderbok för yngre barn, "Daniels dag/ Le Danielosko Dzes" utgiven på svenska/romska och

på rumänska/romska” De ziuva lui Daniel” på ERG förlag i samarbete med Pionier Press. Amanda Eriksson har illustrerat alla våra böcker.

Snart kommer vår tredje bok, även den en tvåspråkig bilderbok för små barn ”Glad Påsk/.....” De tre böckerna hör ihop genom att huvudpersonerna är syskon.

Redan när vi arbetade med vår första bok ”Askungen i Rinkeby” sa ett av de medverkande barnen, då 12-åriga Felicia Di Fransesco, ”Kan vi inte skriva om ”Pippi i Rinkeby”? Jag tvekade, för jag vet hur restriktiva Astrid Lindgrens släktingar är till att använda Pippi Långstrump i olika sammanhang. Släktingarna är översvämmade av olika mer eller mindre behjärtansvärda förslag, alltifrån Pippi-tandkräm till Pippi- tröjor. Oftast säger de ”Nej”. Men när de fått höra vår idé sa de ett första ”ja” mot löftet att de skulle få läsa vårt manus. Barnen och jag satte igång med skrivandet. Felicia blev huvudförfattare tillsammans med mig, de andra barnen i skivrarverkstaden har

fungerat som rådgivare. Felicia, nu 14 år, gick nu på högstadiet och ville inte förlora några lektioner, så vi har träffats på café när vi arbetat. Vår skivrarverkstad lever sannerligen ett okonventionellt liv!

Astrid Lindgrens släktingar sa ”JA!” och nu kommer vårt manus att sändas i fem delar på sex språk i Sveriges

Radio under höstlovet!

Sändningstiderna är : måndag till fredag 29 oktober till 2 november klockan 18.43. P4, och språken är romska, svenska, finska, meänkieli, samiska och jiddisch.

Vi fortsätter lägga sten på sten på vårt bygge ”Böcker till romska barn” och vi ser hur byggnaden stolt reser sig, våning

Bakro

En originalserie av Ulf Lundkvist och Bengt O Björklund.

Erfarenhetsutbyte om EU-parlamentet och metoder för förändring

Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor (MUCF) bjöd i mitten av oktober in till ett endagarsmöte om erfarenhetsutbyte. Dagen arrangerades i samarbete med ASOV Stockholm, Romska ungdomsförbundet och Trajosko drom och inleddes med lite mingel och frukost.. Föreningarna som var med hade projekt antingen för att öka valdeltagandet eller med för ökad romsk delaktighet, det fanns både romska och icke-romska föreningar på plats.

Text: Dolly Andersen **Foto:** Linda Persson MUCF

Regeringen har skapat en strategi för romsk inkludering, den rom som fyller 20 år 2032 ska ha samma möjligheter som en icke-rom. MUCF:s uppdrag har varit att titta igenom ansökningar och ge bidrag till organisationer i civilsamhället för att främja hälsan hos romer mellan åren 2016 - 2018, Erland Kaldaras kommer prata mer ingående om detta. Deras andra uppdrag var att ge stöd till romska organisationer mellan åren 2016-2019.

De samlar även information om unga mellan åldrarna 13-25 angående deras levnadsvillkor i Sverige.

MUCF ger i huvudsak två bidrag:

1. Organisationsbidrag som riktar sig till barn- och ungdomsorganisationer, etniska och HBTQ organisationer.

2. Projektbidrag som pågår under en begränsad tid och kan till exempel handla om valdeltagandet, inkludering m.m.

MUCF jobbar även med EU genom att ha ungdomsutbyte som går ut på att olika grupper från olika länder får träffas och utbyta kunskaper med varandra, men även med Europeiska Solidaritetskåren som riktar sig till alla mellan 18-30 år. Man kan under 2 till 12 månader bo i ett annat land och jobba som volontär, praktisera, jobba eller vara lärling. Man får resan betald tillsammans med boende och dessutom får man fickpengar av EU.

En nyckelperson till att förstå EU och deras jobb var Soraya Post. Hon blev invald i EU-parlamentet 2014 för Feministiskt initiativ (FI) som är baserat

på feminism och antirasism. Hon var den första som kom in med en politik grundad i en feministisk ideologi och hon är rom, men som sagt så var hon själv och det är svårt att skapa en förändring när man står ensam mot resterande politiker. Eftersom att FI strävar efter allas lika värde och är även har sin grund i antirasism tyckte hon att Socialdemokraterna mötte hennes krav bäst och dessutom var de det andra största partiet i EU. Hon berättade även att hon är ledamot i flera utskott som till exempel i CIBE, DROI och DCAM.

Hon pratade om hur viktigt det är att rösta i EU-valet eftersom att det påverkar oss mycket. men även om medmänsklighet och demokrati.

Soraya Post sa att demokratin är i fara både inom och utanför EU, hon nämnde till exempel att demokratin i Polen svävar i fara speciellt för kvinnor. Hon nämnde även hur Italien inte ville ta emot en flyktingbåt och lämna den kvar i havet, oberörda om de överlever eller inte, som tur är var Spanien mer solidariska och tog emot flyktingbåten.

Soraya Post är som sagt själv rom och brinner för den romska frågan och det märks i hennes förslag till Parlamentet.

Under andra världskriget var det inte bara judar som utsattes för Förintelsen utan romer också. Soraya ville att romer ska ha en egen minnesdag, men fick otroligt mycket motstånd eftersom hon använde ordet Holocaust. Hon sa att hon inte tänker ändra sitt beslut och att hon kommer använda ordet Holocaust. Hennes motivering var att det skedde under samma tidsperiod, folkmord av samma regering och lika brutalt våld i samma koncentrationsläger, det enda som skiljs åt är etnicitet, de var romer, de andra var judar. Till slut fick hon igenom sitt förslag, trots mycket motstånd av parlamentariker.

Romer är än idag utsatta, diskriminerade och avhumaniserade, menar Soraya. Hon var till exempel i Rumänien och besökte ett romskt område. Hon sa att de har det svårt i dessa områden, man tog till exempel ett häststall och satte romerna där, men det var inte allt, man dubblade antalet. Om stallet till exempel rymde 20 hästar satte man istället in cirka 40 romer. Snart är det val i Tjeckien och ofta lyckas politikerna antingen köpa romernas röster eller så blir de syndabockar för allt ont som har skett i landet.

Det första jag undrar är om detta hade skett och varit okej om det var en annan folkgrupp?

Det andra jag tänker är faktiskt lite skrämmande, enligt mig så kan historien upprepa sig, den har börjat upprepa sig. Går man tillbaka till andra världskriget var det just syndabockar det börja med och det har redan skett. Eller snarare, det har det alltid varit så, men på senare tid har romer gradvis blivit mer integrerade. Vi har en lång väg kvar att vandra, men vi har sakta med säkert börjat marschera framåt för att ta de rättigheter vi har rätt till. Jag tycker att det är otroligt viktigt att vi som människor ställer upp för varandra och hjälper varandra genom att rösta i EU-valet eftersom vi kan påverka dessa romers levnadsvillkor och sättet de behandlas på, men vi måste visa att vi bryr oss och att vi inte glömt bort dem så som deras länder har gjort.

Den andra delen dagen handlade om metoder, hur man anpassar aktiviteter och hur man förklarar hur man jobbar i

sina projekt.

Man skapar ett projekt genom att först komma på vad man vill åstadkomma och förändra. Nästa steg är att planera och genomföra och de sista stegen är att utvärdera och avsluta projektet. Det är tre frågor man ska svara på, den första är:

Hur ska vi göra, det handlar då om metoden

nästa fråga är vad ska vi göra, där förklarar man sitt mål

den sista frågan är varför ska vi göra det och där ligger syftet.

ASOV Stockholm var en av MUCF:s samarbetspartners och de är en kvinnoorganisation som har funnits sedan 2006. De jobbar mestadels med afrikanska kvinnor och jobbar för att ingen kvinna ska utsättas för våld. De jobbar till exempel med telefonstöd, workshop osv. De jobbar även med män, eftersom de vill att männen ska vara delaktiga i jämställdhetsarbetet. Deras senaste projekt handlade om att öka valdeltagandet bland de äldre och de lyckades faktiskt få fler att rösta, till och med en dam över 80 år.

Deras andra samarbetspartner var Romska ungdomsförbundet som är den största romska föreningen i Sverige, talare var Erland Kaldaras som pratade om hälsa och EU. Sedan 2015 har han satsat på romers hälsa och förbundet har utbildat hälsoinspiratörer runt om i landet. Det finns statistik på att romer har dålig hälsa och en medellivslängd 10 år kortare än en svensk.

2004 bestämde Erland sig för att öka valdeltagandet genom att informera mera och genom att aktivt delta. De startade en utbildning för att förstå vad EU är och Erland åkte även med intresserande romer till EU-parlamentet. Detta ledde till några fler romska röster i EU-valet.

På eftermiddagen höll Trajosko Drom tillsammans med MUCR i en workshop. Vi delades in i fem olika grupper som skulle diskutera och besvara fem frågor. Svaren från alla grupper sammanställdes i slutet av dagen och redovisades för alla, jag tänker nämna tre av frågorna som jag tyckte var extra viktiga.

Fråga: Hur ska man ta upp ett ämne som är känsligt och problematiskt men

ändå måste diskuteras?

Svar: Man kan till exempel kringgå problemet och prata runt det istället för att direkt gå på det känsliga ämnet. Man kan skapa en chatt på nätet där man kan vara anonym, de flesta tyckte att det krävs förtroende mellan parterna.

Fråga: Hur kan man öka EU:s valdeltagande?

Svar: Att konkret berätta hur valet påverkar dig som individ och dina nära. Att rösta är inte bara en rättighet utan även en skyldighet, man ska lära sig själv om EU men även kunna lära ut.

Fråga: Hur man ska undvika att bränna ut sig?

Svar: Ibland krävs det bara att kunna säga nej när man redan känner sig överbelastad. Andra förslag är att kunna skilja på jobb och privatliv, ta vara på kollegorna och inte ta på sig för mycket.

Syftet med denna workshop var att utbyta tankar och erfarenheter.

Lisa Mattson från Skåne stadsmission tyckte att dagen var lyckad och tyckte att det var givande att utbyta metoder med andra organisationer. Det hon tyckte saknades var tid för mer utbyte av olika projekt.

Vi avslutade med en utvärdering av dagen, vad vi tyckte var bra och mindre bra så jag bestämde mig att sätta mig ner med Linda Persson, Lejla Hadzihasanovic och Ellen Lundkvist som var våra värdar och som jobbar på MUCF.

De tyckte att deras syfte att det skulle ske erfarenhetsutbyte mellan romska och icke romska föreningar, projektmetoder och att vi skulle inspirera varandra samt att diskutera EU och EU-valet gick fram. De tyckte att det var roligt att få ett ansikte på bidragstagarna och de fick lära sig enormt mycket. De uppskattade diskussionerna vi hade och förhoppningsvis röstar många som satt i rummet i EU-valet. Det som kan göras annorlunda till nästa gång är att ha det i två, kanske tre, dagar så organisationerna kan nätverka mera, dela med sig mer av sina erfarenheter, ha mer tid till workshop så fler diskussioner kan uppstå.

Veljko Karamani

Höst i Malmö

Hösten i Malmö brukar vara en väldigt aktiv tid med olika projekt som berör romer, romsk kultur och romani chib. I denna artikel kan ni läsa om några av dem och om en ny person som arbetar på Sveriges radio som ska följa upp händelserna. Vi ska också försöka skriva om det som händer som ni kan läsa i Glindas

Text och foto: Mirsad Sahiti (Malmö Ungdomscentral)

Malmö romska och icke-romska organisationer brukar vara engagerade i olika projekt, seminarium och utbildningar under hösten. Här är ett smakprov inför dessa händelser och kanske idéer som ni kan genomföra i era kommuner.

RIKC i Malmö ska ha utbildningssatsningar tillsammans med fyra statliga myndigheter. De fortsätter sina workshops med Socialstyrelsen och kommer ha en halvdagsutbildning med Boverket. De erbjuder 2 halvdagsutbildningar tillsammans med Skolverket för skolledare och Skolförvaltningens personal samt planerar en utbildningsdag för ett större antal poliser med Polisregion Syd.

Romska rådet kommer att ha två sammanträden. De ska även arrangera en konferens (vilket kommer ske årligen framöver). Detta har de dock inte spikat något datum för eller något program.

Malmö Ungdomscentrals ungdomar försätter med projektet "Våld - ur barnens perspektiv" och håller föreläsningar på vuxenutbildningar. I slutet av september kommer de att presentera sin utställ-

ning "12 frågor och svar om romer". I november planerar de sitt årliga Språkseminarium - Romani i fokus 2018. Barn i fokus festivaler på Malmö skolor planeras också under hösten.

Sista vecka i november kommer Tehara Media arrangera Tehara Filmfestival - som är ett samarrangemang mellan Tehara Media, Filmcentrum Syd/ARF och Folkets Bio Malmö/ Biograf Panora. Filmfestivalen börjar med ett kort seminarium, därefter fortsätter den med 3-4 dagar filmvisningar med en del panelsamtal och Q&A samt andra aktiviteter och evenemang i foajéerna så som spoken word-poesi scen, utställningar, modevisning, musik och mingel. Programpunkter innehåller olika panelsamtal, korta föreläsningar och workshops med representanter från filmorganisationer, filmskolor, Svenska Filminstitutet, Public Service, nationella minoritetsorganisationer och offentlig sektor.

RKC brukar också arrangera Romsk kulturvecka under andra halvan av november med många aktiviteter varje dag.

Detta och mycket mer kommer vi att

följa och ni kommer att läsa om detta här på våra sidor. Förutom Malmö Ungdomscentrals ERG redaktion så kommer händelserna också att följas av Sveriges radios romska redaktion. Agnes Lakatos har informerat länge från Malmö, men nu har hon fått en medarbetare, Veljko Karamani, som har kontrakt från juli - december att arbeta som reporter. Vi träffade Veljko och hade en kort intervju med honom.

ERG: Hej Veljko, varifrån kommer idén och intresset av att arbeta på radio?

Veljko: Jag brukade lyssna på Radio romano och är väldigt intresserad av lovari och de flesta på radion pratar lovari. Här i Malmö har vi många lovaritalande och som Jehovas vittnen har vi en verksamhet här på den dialekten, därifrån min önskan att lära mig. Målet på radio är att använda så många dialekter som möjligt för att lyssnarna ska kunna förstå oavsett vilken grupp man tillhör, vilket jag gillade. Jag blev uppmuntrat av andra att ansöka och när annonsen kom, ansökte jag och blev intagen. Jag intervjuades och sedan blev jag inbjuden på deras intern kurs.

ERG: Vad fick du lära dig på kursen?

Veljko: Ja, bland annat, hur man kan leda ett samtal eller en intervju. Vad ska man fråga, vad ska man inte fråga och hur ska man ställa frågor. Också tekniska saker, hur man använder olika program på data, hur man klipper ljudfil och göra den till ett format som är användbart. Det handlade också om journalistik, vad man ska tänka, undvika faror och det var stor betoning på att förbli opartisk.

ERG: Vad är din rekommendation till alla som gör projekt som har med romer, romsk kultur eller språk att göra?

Veljko: Alla känner till att det finns romsk redaktion med Agnes Lakatos, min kollega som jag lärde mig mycket av är här i Malmö. Men man kan fråga och med nu kontakta både Agnes och mig så ska vi se vem som kan komma. Genom att höra av sig till oss och bjuder in oss, deltar man i samhällsinformationen. Man kan berätta vad det är som händer i sin organisation, och kanske någon lyssnare vill vara med, delta eller får en ny idé till sin verksamhet.

Nationella parlamentsledamöter diskuterar åtgärder mot antiziganismen i Europa

PRESSMEDDELANDE

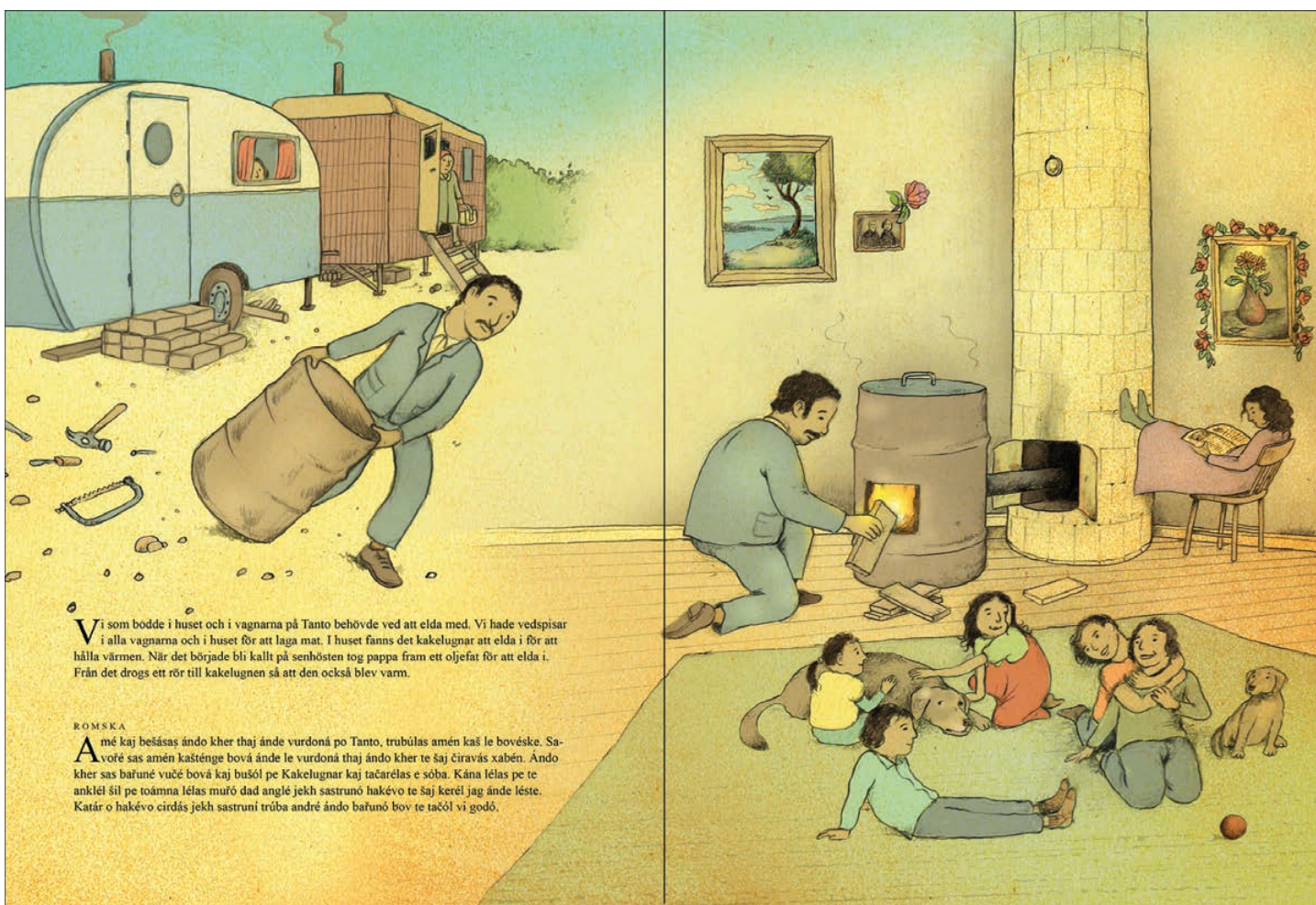
Idag deltog nationella parlamentsledamöter från Irland, Tyskland, Grekland, Rumänien, Kroatien, Sverige, Tjeckien, Kosovo, Portugal, Slovenien, Montenegro, Kosovo och Ungern i ett interparlamentariskt möte med EU-parlamentarikerna i utskottet för medborgerliga fri- och rättigheter samt rättsliga och inrikes frågor (LIBE) i EU-parlamentet.

Syftet med mötet var att diskutera lösningar till romsk inkludering och hur EU:s medlemsstater kan fortsätta arbetet mot den utbredda antiziganismen i Europa, den specifika typen av rasism

som riktas mot romer. Enligt Europeiska unionens byrå för grundläggande rättigheter (FRA) lever 80 % av romerna inom EU i fattigdom på grund av antiziganismen och en av tre romer är offer för trakasserier.

Även representanter från det österrikiska ordförandeskapet, Europeiska unionens byrå för grundläggande rättigheter, EU-kommissionen samt det civila samhället deltog i mötet där rekommendationerna från Soraya Posts betänkande Aspekter som rör de grundläggande rättigheterna i integreringen av romer i EU: kampen mot antiziganism diskuterades.

Soraya Post, EU-parlamentariker för Feministiskt Initiativ: "För ett år sedan antog EU-parlamentet min Romarapport som innehåller konkreta rekommendationer och krav på hur vi kan bekämpa antiziganismen i Europa. Jag hoppas att dagens interparlamentariska möte kommer att bli en startpunkt för EU:s medlemsländer - att de börjar agera och ta sitt ansvar på allvar. År 2018 åtnjuter romer i Europa fortfarande inte sina grundläggande rättigheter, detta är oacceptabelt och en skam för EU. Jag kräver varken mer eller mindre för romer än för majoritetssamhället."

V i som bodde i huset och i vagnarna på Tanto behövde ved att elda med. Vi hade vedspisar i alla vagnarna och i huset för att laga mat. I huset fanns det kakelugnar att elda i för att hålla värmen. När det började bli kallt på senhösten tog pappa fram ett oljefat för att elda i. Från det drogs ett rör till kakelugnen så att den också blev varm.

ROMSKA

A mé kaj bešasas ándo kher thaj ánde vurdoná po Tanto, trubúlas amén kaš le bovéške. Savoré sas amén kasténge bová ánde le vurdoná thaj ándo kher te šaj čiravás xabén. Ándo kher sas bařuné vučé bová kaj bušol pe Kakelugnar kaj tačarelas e sóba. Kána lélas pe te anklél šil pe toámna lélas muřo dad anglé jekh sastrunó hakevo te šaj kerel jag ánde léste. Katár o hakevo čirdás jekh sastruní truba ándre ándo bařunó bov te tačöl vi godó.

Jonas Rahm har tecknat boken Lådbilsrallyt och ERG förlag har gett ut den

Snart i Den romska bokhandeln på nätet!

Inom kort kommer fortsättningen på Fred Taikons historia om de busiga barnen på Tanto.

Nu har det blivit höst och ungarna paltar äpplen i koloniträdgårdarna och åker som furier nerför backarna i sina hemmagjor-

da lådbilar. Men det börjar bli kallt och det är dags att samla ved inför vintern.

Se: www.romskabokhandel.se

Allan Demeter, Ann-Margarethe Livh, Fred Taikon och Ewa Larsson.

Victoria Callenmark

Romska lägerplatser skyltade

Årets Romska kulturdagar Stockholm inleddes med en rundresa bland några av alla de romska boplatser som funnits i huvudstaden. Det var nämligen dags att inviga de fyra första skyltarna som berättar om de romska läger som nu sedan länge är borta.

Text: Bengt O Björklund **Foto:** Mia Taikon

En stor buss hade hyrts för tillfället och utanför Skarpnäcks tunnelbanestation plockades ett trettital förväntansfulla människor upp.

Det romska lägret vid Flaten var första anhalten. Här har man också gjort arkeologiska utgrävningar för inte så länge sedan, men idag finns inga spår av något romskt liv här. Den nya skylten berättar om det liv som en gång levdes på denna plats.

Förste talare vid skylten var Ewa Larsson (mp), ordförande i Skarpnäcks stadsdelsnämnd.

– Det är roligt att kunna förvalta detta och det är spännande med modern arkeologi som lyfter fram en historia som skedde för inte så länge sedan.

Hon lyfte särskilt fram genus och utbildning som två stora frågor.

Näste talare var avgående bostads- och demokratiborgarråd Ann-Margarethe Livh (v).

– Detta är mitt sista uppdrag som borgarråd i Stockholms stad och jag är så glad att just detta uppdrag blir mitt sista. Men jag kommer att fortsätta att arbeta med den romska frågan på ett eller annat sätt.

Romerna diskrimineras fortfarande, men det har skett genombrott. De här skyltarna är ett exempel på detta. Nu lyssnar man på romerna. Det här är ett tydligt bevis på att romerna är en del av Stockholms historia.

Bakom hela idén med skyltar står Fred Taikon. I årtionden har han velat uppmärksamma romernas bosättningar i Stockholm och i resten av Sverige. Och nu finns de första fyra skyltarna på plats. För att kunna förverkliga det hela har många institutioner och myndigheter varit inblandade, samt arkeologer och historiker.

– Jag glad att de olika stadsdelarna har varit lyhörda och velat sätta upp de här skyltarna. De flesta av de här platserna är överbyggda idag, därför är det viktigt att märka ut dem. Det är vårt kulturarv.

Han berättar att arbetet har gjorts med bland andra Historiska museet som bland annat ansvarade för utgrävningarna av lägret vid Flaten.

– Nu hoppas vi att alla inblandade tar med sig romer in i verksamheten.

Allan Demeter har bott i lägret vid Flaten. Han är 75 år idag.

– Jag avslutade mitt lägerliv här i Flaten. Vi fick aldrig gå i skolan vilket

ledde till problem när mina barn gick i skolan och ville ha hjälp med läxorna. Jag och min fru var som frågetecken.

Han berättar att många ansåg att romer var smutsiga.

– Men vi var mycket renliga. Det måste man vara för att kunna leva i ett läger.

I publiken stod jag bredvid Katri Linna som tidigare var DO och idag arbetar på Civil Rights Defenders.

– Inte en dag för tidigt, men om man jämför med de romer som lever i läger i Sverige idag så har de det ännu sämre än de som bodde här. Stockholms stad ordnade till marken här så den skulle hålla för de tunga vagnarna, men de rumänska och bulgariska romernas läger river man bara idag och fördriver dem.

Näste talare var Skarpnäcks Stadsdelsdirektör Victoria Callenmark.

– Det är roligt att vår stadsdel får synliggöra det romska kulturarvet här i Skarpnäck. Och vi har ju inte bara en plats, vi har tre av de fyra nu utmärkta platserna.

Även Sven Hovmöller, ordförande i föreningen HEM, fick ordet.

– Här uppe i skogen cirka 50 meter bort låg nyligen ett romskt läger med rumänska romer. Stadens enda bidrag till dem var att ringa polisen som körde iväg dem och beslagtogs deras vagnar.

Nästa anhalt var Ekstubben, ungefär en halv kilometer från lägret i Flaten. Fred

Taikon berättade att det var här som Katarina och Rosa Taikon inledde arbetet med att förbättra romers bostads- och utbildningssituation. De hade sett lägret från en buss.

– Här bodde det många olika romer, svenska, polska, franska och spanska. Vi var ofta på besök där när jag var barn, berättade Fred Taikon.

Han berättade också om den kände tv-profilen Carl-Uno Sjöblom som bland annat gjort ett antal kända journalfilmer från Ekstubben

– På väggarna i skjulen hängde man mattor för att hålla kylan borta. Kaminen gick dygnet runt på vintrarna, men även hit till Ekstubben drog man fram ström och vatten.

Han berättar hur man skrotade SL-bussar här i lägret, något som gav en inkomst till flera av de som bodde här.

Även detta läger iordningställdes av Stockholms stad.

– Alla dessa läger som staden ordnade skulle vara genomgångsläger, men så blev det inte. Folk bodde här i årtal.

Av lägret finns inga spår idag, men Fred pekade var det hade legat och vem som hade bott var.

– Staden byggde några baracker och så kom det romer med vagnar som de ställde upp här.

Mia Taikon berättar att många äldre romska kvinnor drabbades av reumatism efter det hårda lägerlivet.

Nu körde bussen in mot staden och stannade på Garagevägen i Hammarby. Här låg en gång ett läger som hette Hammarbytäppan. Staden tillät några romska familjer att flytta in de nödbostäder som då fanns här.

I det här lägret har Allan Demeters fru Marianne bott. Hon är idag 72 år.

– Jag flyttade in här 1959. Då var vi sju familjer som bodde här.

Nu rullade bussen in på Södermalm med sikte på Tantolunden. På en grasmatta invid Katarina Taikons gång nära vattnet står skylten som berättar om romernas liv här på Tanto.

– Jag har en nära anknytning till den här platsen eftersom jag hade Nadja Taikon som god vän. Vi träffades i

Fred Taikon och Ann-Margarethe Livh.

Rinkeby där vi bodde och hon berättade om livet här på Tanto. Familjen Taikon var en institution i Rinkeby på den tiden och Nadja drev bland annat Rinkeby-festivalen, sade Ann-Margarethe Livh.

Fred Taikon berättar olika historier från sin barndom medan ett trettiotal personer vandrar upp mellan kolonistugorna denna praktfulla höstdag. Upp förbi fotbollsplanen och fram till amfiteatern. Han berättar hur de romska barnen härmade skådespelarna och hur de lekte, pallade frukt och fick ”jagen” av bland andra Tjockläppen.

Sedan är det dags att gå tillbaka och in på gården till det hus som står kvar vid vattnet där konstnären Ulf Hinders bor idag. Det var här, strax bredvid, som det

röda huset där alla romer bodde en gång stod. Det är rivet nu.

Efter en kort stund på gården gick alla in i det tält där Ulf och hans hustru Farton bedriver restaurang- och caféverksamhet där det bjöds på värmande soppor, kaffe och tillugg.

Inne i cafétältet på Tanto.

Samling på gården där det stora röda trähuset en gång stod där alla romer bodde.

Berith Kalander berättar om sin mamma och sitt författarskap för Mia Taikon.

Ann-Margarethe Livh

Witt Mihai

Romska kulturdagar

Under tre dagar arrangerades Romska kulturdagar i Sensus lokaler på Wollmar Yxkullsgatan i Stockholm. Det är ett årligt återkommande evenemang som arrangeras av É Romani Glinda. Det var som vanligt ett späckat program med många intressanta inslag.

Text: Bengt O Björklund **Foto:** Bengt O Björklund och Mia Taikon

Efter rundresan till de fyra olika lägerplatserna dagen innan var det nu dags för själva Romska kulturdagar att dra igång sitt program med en massa olika inslag. Åter fick bostads- och demokratiborgarråd Ann-Margarethe Livh (v) invigningstala. Hon påminde om vandringen från dagen innan.

– Den där vandringen borde formaliseras. Fler borde få chansen att se dessa platser och höra historierna.

Hon fortsatte.

– Det ni romer har gjort bra är att ni har påverkat politiken. Vill ni ha ett kulturcentrum eller inte? Det är ni romer som måste driva den frågan.

Livh menar att politiker ofta har dålig koll för att de inte bor i områden där det bor romer och att det inte har funnits något intresse för den romska frågan på stadsledningsnivå.

Nästa inslag handlade om de romska minnesmärkena. Arkeologen Anna Arnberg talade om utgrävningarna av det romska lägret i Flaten.

– Vi arkeologer blev lurade av det faktum att det legat en stenkross bredvid den plats där lägret legat så vi fick gräva

ganska djupt innan vi kom på rätt nivå.

Hon berättade att utgrävningarna av resandebyn i Snarsmon nära norska gränsen varit en inspirationskälla.

Men det handlar inte bara om att gräva i marken för att få fram historien.

– Vi har grävt i många arkiv, samtalat med människor som bott i lägret och sammantaget med det vi hittade i marken ger det oss en samlad bild av historien

Skarpnäcks stadsdelsdirektör Victoria Callenmark kom fram tillsammans med Anna Brodow Inzaina från stadsmuseet.

– När jag fick höra talas om planerna på att skylta de romska lägerplatserna tänkte jag Wow! Vad fantastiskt! Vi har ju tre av platserna i vår stadsdel! sade Victoria.

Anna berättade att hon numera sysslar mest med konst, men att hon fick uppdraget att ta fram underlaget till skyltarna.

– Jag fick läsa på. Normalt gör museet den här typen av arbete på uppdrag och ofta handlar det om fornlämningar. Den här typen av skyltar var något helt nytt och vi har inte den kompetens som krävs. Det hela bygger på forskning. Det ska vara kortfattat och lättillgängligt för många. Freds berättelser om alla platserna har hjälpt.

För Victoria fanns det aldrig någon tvekan.

– När vi fick kunskap om hur ni arbetade blev det klart för oss att det här ska vi också arbetade med. Det viktiga nu är att veta vad vi ska använda detta till. Det finns ett stort intresse för den här typen av vandringar. Vi vill göra mer med er romer. Det här var ju inte så krångligt eller dyrt.

Fred underströk att det finns många platser kvar som behöver en egen skylt, som till exempel Årsta skola.

Anna Brodow berättade om planerna på att ta fram en modell av en av lägerplatserna.

– Vi kommer också att se till att blir vandring till dessa platser med guide och vi kommer fortsätta att lyfta dessa platser och deras historia.

Allan Demeter berättade om lägerlivet i Flaten.

– Det fanns nio vagnar där och vi var cirka femtio personer. Jag minns att vår vagn vägde cirka fem ton och att när det var kallt ute var det kallt i vagnen. Att bo där var ingen solskenshistoria. Vi frös, men vi var inte utfattiga.

Mia Taikon poängterade att romerna inte var så fattiga på den tiden de bodde i läger.

– Romer har alltid arbetat och har alltid haft mat på bordet. De har bara inte tillåtits komma in i samhället, sade hon.

Nu var det dags för inslaget Gamla bilder berättar. Hansi Friberg och Vedel Demeter kommenterade tillsammans de gamla bilder som Fred Taikon satt ihop i ett bildspel. Ur de gamla svartvita fotona plockades det historier om än den ena än den andra. Detta var verkligen ett inslag som engagerade alla.

Om den nationella minoritetslagstiftningen talade Lennart Rhodin som just skrivit klart sitt betänkande om en starkare minoritetspolitik.

– Det är 18 år sedan romerna fick nationell minoritetsstatus. I början hände ingenting, dock så hade Sverige ratificerade Europarådets konvention om regionala språk och minoritetsspråk 1995. Sedan dess har kunskapen ökat.

2009 kom en ny språklag och 2010 en ny lag om nationella minoriteter och minoritetsspråk som nu fick ett grundlagsskydd.

Nåväl, så vad har Lennart Rhodin kommit fram till i sin utredning?

– Jag kan säga att de nationella minoritetsspråken är utsatta. Det är viktigt att språk och kultur överförs från en generation till nästa. Minoritetspolitiken behöver integreras bättre inom alla samhällsområden.

Förvaltningsområdena har varit en framgång och de har blivit dubbelt så många de senaste åren, från 38 till 75 (2015).

Märkligt nog var SKL den mest kritiska remissinstansen av alla, trots att de flesta kommunerna ser positivt på Lennart Rhodins utredning.

Sista inslag för dagen stod Baki Hasan från Språkrådet för. Han berättar om det fortloppande arbetet med det romska språket och om vikten av romsk litteratur och om nya former för att skapa romska läromedel.

Dag två inleddes med att Annika Heikkinen från Sensus talade om arbetet i Antidiskrimineringsbyrån Stockholm Norr.

– Vi kommer gärna och talar om vårt arbete. Vi utbildar och vi är opinionsbildare. I år lyfter vi särskilt hatbrott.

Hon understryker att de gärna samarbetar med föreningar och att deras arbete i stort går ut på att öka medvetenheten kring diskriminering.

Under det följande passet visade Fred gamla svartvita journalfilmer från romska

Lennart Rhodin

läger i Stockholm. Publiken fick bland annat se Ivar Lo Johansson vandra i Tanto.

Nu var det dags för Nuri Selim att samtala med Fred Taikon om romska berättartraditioner.

– När jag var barn i Makedonien satt vi helt tysta och lyssnade på de äldre. Vi visste att om vi varit snälla, vi var elva kusiner, så kunde farfar berätta sina sagor på fredagen.

Fred berättade om sin farfar som också var en stor sagoberättare som kunde över 200 sagor utantill.

Fred undrade hur berättartraditionen bland romerna ser ut idag.

– I Göteborg där jag bor har ungdomarna börjat ta till sig de gamla berättartraditionerna, svarade Nuri.

Nuris farfar var dessutom andra generationens musiker. Han var slagverkare

Nuri Selim leder den romska allsungen.

och han tillverkade slagverk, men han kunde spela på tolv olika instrument. Nuri är fjärde generation musiker.

Både Fred och Nuri läste sina farfäders sagor innan det var dags för Nuri att sjunga romska ballader. Ett mycket uppskattat inslag. Dagen slutade med att alla i publiken fick lära sig att sjunga med på romska.

Kulturdagarnas sista dag inleddes med en workshop som Mia Taikon höll i. Tanken var att ge traditionella sagor en romsk vinkel.

– Romska barn känner ofta inte igen sig i de svenska folksagorna eller i de kända Bröderna Grimms insamlade sagor.

Publiken fick vara med och tolka om kända sagor ur ett romskt perspektiv. Den fula ankungen blev ett romskt barn som omplacerats av socialen.

Angelica Ström samtalar med Mia Taikon om hur det är att vara Katarina Taikons dotter.

Anna Arnberg

Vedel Demeter

Annika Heikkinen

Hansi Friberg

Allan och Marianne Demeter,
Victoria Callenmark, Mia Taikon
och Anna Brodow Inzaina.

Fred Taikon har boksläpp på den
andra delen om Barnen i Tanto.

2006 åkte Fred med fru och barnbarn till Ytterhogdal för att hälsa på sin släkting, silversmeden Rosa Taikon, som senare det året skulle fylla 80 år. Då passade man på att göra en dokumentär med intervjuer och bilder på hur hon arbetar. Den filmen visades nu.

Efter lunch var det dags för ett samtal med Angelica Ström, dotter till Katarina Taikon. Samtalspartner var Mia Taikon.

Angelica berättade att Katarinas bok *Zigenerskan* nu kommer i nytryck på Natur och kultur. Även *Katitziböckerna* kommer i nytryck med ett något modernare språkbruk.

– I de förstas *Katitziböckerna* finns det många ord som inte används idag. Ta landsfiskal till exempel. Idag säger vi bara polis.

Mia menar att just *Zigenerskan* öppnade upp ögonen på folk om hur romerna hade det.

När Angelica började skolan var hennes mamma ännu inte känd.

– Vi bodde i Bagarmossen där det på den tiden bodde många andra romska familjer. Våra släktingar var ofta hemma hos oss.

När boken *zigenerskan* kom flyttade familjen till Bollmora.

– Då blev jag för första gången medveten om att jag var rom. Jag fick stryk i skolan i princip varje dag. Jag trodde det var något fel på mig och berättade inte för någon.

Hela det året trodde hon att om hon kunde ändra på sig så skulle de börja tycka om henne.

– En klasskamrat berättade för sin mamma som i sin tur ringde min mamma som blev förtvivlad. Hon tog med sig mig till mobbarens mamma som kallade min mamma för jävla zigenarkärring.

Nu började Angelica hålla sig undan allt som hade med romer att göra.

– Jag ville inte bli förknippad med mitt romska ursprung.

Detta pågick alldeles för länge, menar hon.

– Jag var trygg bland romer, men när jag inte var med dem ville jag inte att någon skulle känna till mitt ursprung.

Det Angelica saknar idag är att hon inte fick med sig sitt romska modersmål.

– Jag blev berövad både min kultur och mitt språk.

När hon började arbeta som lärare var hon livrädd att föräldrarna skulle få veta att hon var rom.

– Under tio år jobbade jag hårt för att visa vad jag kunde innan jag vågade berätta om mitt ursprung.

När Lawen Mohtadi arbetade med boken om Katarina ville Angelica att allt skulle vara med, även de mörka sidorna som Katarinas alkoholproblem.

– Men inget av det hon var eller gjorde förminskar hennes gärning.

De två systrarna Rosa och Katarina bodde nära varandra. Bägge var de Angelicas mamma. När Katarina gick bort hade hon ändå Rosa kvar.

– Det är 27 år sedan jag började hjälpa Rosa med hennes utställningar. Jag brukade packa ner allting, skjutsa henne och kurerat utställningen. Ju äldre hon blev ju

mer fick jag göra. Hon visste att det blev som hon ville.

Rosa har haft cirka 70 utställningar, både i Sverige och utomlands.

– I hennes smycken kan man se den romska vandringen genom olika länder.

Angelica berättade att det kommer att bli en permanent utställning med Rosas saker och smycken på Hudiksvalls museum.

– Vi vill också göra en retrospektiv utställning i Stockholm med de smycken som finns kvar.

Rosa var en hejare på att hålla föredrag och fick många priser och utmärkelser.

– Men själv var hon inte så imponerad av alla utmärkelser och medaljer.

Nästa inslag stod Berith Kalander för. Hon är dotter till Hanna, en av de romska kvinnor som kom med de vita bussarna strax efter krigsslutet 1945

– Den första boken jag skrev handlade om min mamma som fick lämna det här livet alldeles för tidigt.

Några dagar senare gick Beriths pappa också bort.

– Det är ju på grund av alla åren i läger som hon dog för tidigt.

Hanna ville sällan berätta om allt det hemska som hände under kriget. Men när hon berättade skrev Berith ner det.

Slutligen bestämde hon sig för att skriva sin mammas berättelse.

– Det var då, under skrivandet, som jag äntligen kunde gråta.

Hanna kom till Sverige med Sofia, en annan romsk överlevare. Sofia talade en dag med Georg, en romsk man som var kusin till den man Sofia gift sig med.

– Hon visade ett foto på Hanna för honom och sade att de inte längre kunde ta hand om henne. George, som blev min pappa, blev störtkär och det blev ett långt och kärleksfullt äktenskap.

Nu var det dags för festligheter. Fred Taikons nya barnbok *Barnen på Tanto* – Lådbilsrallyt släpptes till musik och tårta. Fred berättade om hur boken kommit till och de kommande två böckerna.

Kulturdagarna avslutades med musik och mingel. Spelade och sjöng gjorde Witt Mihai.

Demokratiambassadörer

Kultur- och demokratiministern Alice Bah Kuhnke presenterade i slutet av augusti de tre demokratiambassadörer, som tillsammans med Peter Örn ska arbeta i regeringens kommitté Demokratin 100 år. De tre ambassadörerna är Lena Posner Körösi, Rosaline Marbinah och Emma Frans. Presentationen skede på Forum för levande historia i Stockholm.

Text: Bengt O Björklund **Foto:** Fred Taikon

Det var knökfullt i den stora museihallen när Alice Bah Kuhnke inledde.

– Jag är glad att så många av er är här idag. Många fler ville komma men vi fick säga nej för vi hade inte plats för fler än de cirka hundra personer som är här idag.

Alice Bah Kuhnke menar att det finns stora utmaningar som vi måste möta.

– Vi har identifierat tre utmaningar. En är att vi måste arbeta med det demokratiska utanförskapet, många är inte delaktiga, de saknar plattformar. En annan utmaning är det hotade samtalet, hot och hat mot politiker, journalister och konstnärer. Slutligen måste vi ta itu med medveten desinformation.. Antidemokratiska krafter vill påverka och skrämja oss till tystnad.

Som ett led i att stärka demokratin har regeringen startat en strategi och utsett tre demokratiambassadörer som under Peter Örn ska driva demokratifrågan.

– Vår demokrati måste främjas, förankras och försvaras. Vi kommer lyckas om vi som samhälle gemensamt tar oss an de utmaningar vi har. De nu utsedda ambassadörerna ska bredvid utredare Peter Örn och utifrån sina respektive kunskaper och erfarenheter, föra dialog och bygga upp samarbeten med och mellan olika delar av samhället inför att vår demokrati fyller 100 år, år 2021, säger Alice Bah Kuhnke.

Demokratiambassadör och kommitténs ordförande Peter Örn, som bland annat varit vd Sveriges Radio, statlig utredare och generalsekreterare för Röda korset, fick ordet.

– Vi måste ha höga ambitioner och vi måste hela tiden återvinna demokratin.

En av demokratiambassadörerna är Rosaline Marbinah, ordförande i

Sveriges ungdomsorganisationer LSU och före detta ordförande för Utrikespolitiska förbundet.

– Det civila samhället spelar en stor roll i demokratin. Unga är engagerade idag. Mina föräldrar kommer från Irak där är det långt ifrån demokrati.

Demokratiambassadör Lena Posner Körösi psykolog, är ordförande för Amanah, Malmö, ordförande för Paideia folkhögskola och samhällsdebattör.

– Vi startade Amanah i Malmö på grund av allt hat mot judar, främst från hard core islamistiska extremister. Vad vi gjorde var att importera en ortodox rabbin från Israel och kopplade ihop honom med en hard core imam. Nu går de tillsammans ut i skolorna och talar om vikten av att respektera varandra.

Demokratiambassadör Emma Frans är doktor i medicinsk epidemiologi. Hon står bakom artikelserien Vetenskapskollen i SvD, är författare,

bloggare och mottagare av Stora Journalistpriset 2017.

– Jag tillhör en generation som tagit demokratin för given, men jag har insett att vi hela tiden måste upplysa människor om hur viktig demokratin är. Människor måste ha ett kritiskt förhållningssätt till all den desinformation som sprids idag.

Alice Bah Kuhnke berättade att en av fem människor inte kan ta del av politiken, något som hon menar att vi måste ändra på. Rosaline Marbinah menar att det handlar om synbarhet och dialog.

– Man kan också se att ungdomar idag engagerar sig mer i sakfrågor än i politiska partier.

Kommittén ska engagera hela det svenska samhället i arbetet för att högtidlighålla att det år 2021 gått 100 år sedan kvinnor för första gången fick rösta i val till riksdagen i Sverige. Arbetet ska resultera i förslag på hur demokratin ska stärkas ytterligare.

Alice Bah Kuhnke, Lena Posner Körösi, Rosaline Marbinah, Emma Frans och Peter Örn.

Med på bilden är Kristina Nilsson, Caroline Källner, Ingrid Schiöler och Singoalla.

"Vi är romer" har anlänt till Luleå

Nu är stafettpinnen överlämnad och vandringsutställningen Vi är romer har anlänt till Luleå. Kristina Nilsson, kulturchef Region Norrbotten, såg nöjd ut när hon blickade ut över den entusiastiska publik som kommit till invigningen.

Det är utställningens sjätte anhalt sedan invigningen på Göteborgs stadsmuseum för fem år sedan och den har gjort avtryck på sin väg.

Text och foto: Fred Taikon

Utställningen beskriver 500 år av utanförskap, tältliv, aktivism, glädje, traditioner, glädje och framtidshopp. Men även vandringsringen från Indien genom Europa, språk och kulturarv. Den visar hur romer genom historien varit utsatta för diskriminering och förföljelse.

Utställningen bygger på intervjuer, foton och filmer gjorda av och med romer och blev en stor succé när den premiärvisades på Göteborgs stadsmuseum för fem år sedan. Projektet är ett initiativ från de romska aktivisterna Bagir Kwiek och Theresa Eriksson. Journalisterna Sofia Hultqvist och Cecilia Köljning samt fotografen Maja Kristin Nylander gjorde själva utställningen i tätt samarbete med romerna..

– I kulturplanen för region Norrbotten lyfter vi de nationella minoriteterna och urfolken som en unik del av Norrbottens kulturliv. Vi vet att det är av stor betydelse att stödja så väl deras kultur som att mångfalden inom området är en tillgång som måste tas till vara, sade Kristina Nilsson, .

Kunskaper om de nationella minoriteterna och samernas situation behövs i majoritetssamhället, menar hon.

– Vi har ett gemensamt ansvar för hela regionen. En av utvecklingsinsatserna i kulturplanen är att vi ska synliggöra och öka kunskapen inom regionen om de nationella minoriteternas och urfolkets språk, kultur och historia. Med den här utställningen skapas möjligheter för möten och kunskapande människor emellan.

Caroline Källner är avdelningschef på Forum för Levande Historia, FLH, en myndighet som arbetar med tolerans, mänskliga rättigheter och demokrati med utgångspunkt i Förintelsen och andra grymma händelser i historien.

– När Göteborgs stadsmuseum hade tagit fram den här utställningen så reste vi dit och blev väldigt imponerade. Vi viste ju att kunskapen om den romska minoriteten har varit alldeles för dålig i Sverige. FLH hade inlett ett arbete med de här frågorna lite mer intensivt under de här åren och vi började prata om möjligheten att samarbeta med att göra den här utställningen till en nationell utställning som kunde gå på turné .

Det var så FLH kom med i bilden, sade Caroline och bjöd fram Fred Taikon till mikrofonen. Fred är ordförande i föreningen É Romani Glinda men har även suttit med i styrgruppen på FLH och arbetat operativt med utställningen.

– Du har varit en nyckelperson i arbetet med den här nationella satsningen kring utställningen, sade Caroline. Vad har den här utställningen haft för betydelse för det romska civilsamhället? undrade hon.

Fred berättade att när han hörde talas om att utställningen planerades och att den skulle visas i Göteborg sa han att det här kommer att bli något stort.

– Den kom att slå ner som ett bombnedslag. Utställningen har verkligen hamnat på Sveriges kulturkarta. Den stad där utställ-

ningen visas hamnar på den kulturkartan. Utställningen har en stor betydelse där den visas. Den hjälper till att ta bort stereotypiska bilder om romer, bland annat den att romer tycker det är härligt att resa omkring i det fria. Man har genom tiderna inte förstått att romerna reste runt i landet för att söka arbete.

Utställningen visar hur romerna levte genom historien inte bara i Sverige utan i andra länder där de har bott.

– Det har varit viktigt att utställningen blev en vandringsutställning. Det har gjort att folk har fått upp ögonen när det gäller romer men även romer har fått mer kunskap om sin egen historia.

Utställningen visar på en romsk mångfald.

– Många tror att romer är en och samma grupp, men så är det inte.

Fred tackade Ingrid Schiöler som arbetat nära romerna i utställningen och Karsten Bjärgfelt för sitt arbete som utställningskurator.

Ingrid Schiöler fick ordet. Med sig hade hon Singoalla.

– Den här utställningen är speciell, det är en utställning som är gjord tillsammans med romer. Det är inte en utställning som någon har skapat om romer, utan från första stund är det romernas egen utställning och så är det än i dag. När utställningen ska till en ny plats måste den först presenteras för de olika romska organisationerna som finns i den nya staden annars kan man inte arbeta enligt det koncept som utställningen har. Det konceptet är vad som gör utställningen så unik.

En princip i framtagandet av utställningen var att det var de äldre som skulle berätta sin historia. Respekten för äldre människor i den romska kulturen är väldigt viktig.

– Vi samtalade med dem och en av dem är Singoalla. Singoalla var anställd som guide under utställningen. Hon hade även ett anställningsbevis och det var mycket viktigt för henne att ha så hon kunde visa dötrarna som misstänkte att hon bara hängde på museet och drack kaffe. Singoalla var en mycket viktig person och det gjorde att många kom för att lyssna på henne.

Singoalla har nyss fyllt 86 år är född i tält i Torekov i Skåne.

– Tältet liknade de som samerna har. Det blev komplikationer i födandet, min tvillingsyster dog och då sa man att man måste vidare till sjukhuset och få hjälp. Pappa tog familjen och for med häst och vagn de två milen till Engelholm. Där var vi inte välkomna. Men det fanns en snäll barnmorska som sa att de måste hjälpa kvinnan och då tog de in min mamma och då föddes jag.

Singoalla berättar att det kom många personer, bland annat en pastor.

– På den tiden ville man inte gärna döpa romer, men han lovade att han skulle döpa mig. Han ville döpa mig efter Viktor Rydbergs bok Singoalla. Min mamma och pappa kunde inte läsa och viste inget om boken och dess innehåll. Jag besökte

Fred Taikon och Caroline Källner.

Ingrid Schiöler och Singoalla.

Torekov kyrka och där kunde jag se att mitt namn var inskrivet. I handlingen fanns det ett Z och ett nummer. Bokstaven stod för Zigenare. Vi har varit jagade och har inte fått bo någon längre tid på de platser vi besökt. Vi reste med häst och vagn och vi hade inga möbler eller sådant som man har i dag. Vi satt och sov på det höbestrodda golvet i tältet. Det var väldigt slitsamt för mina föräldrar. Under andra världskriget fick vi inga kuponger, vi var ju papperslösa som man säger idag, men de kallade oss för lösdrivare. Vi hade det svårt och vi var tvungna att tigga kläder. Det fann mycket vänliga personer och det var tur att vi bodde i Skåne där det fanns många vänliga bönder. Polisen kom och tog våra hästar. De behövdes under kriget.

Singoalla tycker att utställningen är väldigt trevlig.

– Den utställning som vi hade i Göteborg var i större lokaler. Men även här har man lyckats med placeringen i två plan, avslutade hon.

Efter invigningen var det dags för kaffe och smörgåstårter. Tanja Hagert underhöll gästerna med historier ur sitt liv och sång tillsammans med orkestern Terno Drom,

Tanja Hagert och Terno Drom.

POSTTIDNING B

É Romani Glinda
Egnahemsvägen 58
se-141 37 Huddinge
Sweden

Den Romska Bokhandeln

Romsk litteratur av och med romer

Vi vill att alla romer ska ha tillgång till litteratur på sitt språk. Alla ska ha råd att ta del av sitt kulturarv, bland annat genom språk och litteratur. Därför har vi skapat en egen bokhandel där vi säljer våra titlar till produktionspris.

På Den romska bokhandeln kan du nu julhandla med 25 % rabatt! Använd värdekoden ERGJUL. Den gäller fram till den 30 december.

www.romskabokhandlen.se

